

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Δ'.
ΑΡΙΘ. 44

Ἐν Πειραιεὶ Δεκέμβριος
1886

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΤΙΝΕΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΝΝΕΤΟΥ

(Ἰδε συνέχειαν ἐν προηγ. φυλλάδιῳ)

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ, ὁ μέγιστος¹ (Πλυσ. I. 1, 2) τῶν τριῶν αὐτοφυῶν λιμένων, ὁ καὶ ἀπλῶς **λιμὴν** ὑπὸ τῶν παλαιῶν καλούμενος (Ξεν. Ἑλλ. V. 1, 19), περικλείεται ὑπὸ δύο προβλήτων ἀκτῶν, χθαμαλῶς εἰς τὴν θάλασσαν προνευσῶν, ὧν ἡ μὲν ἐν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἄκρα ἐκαλεῖτο ἀκρωτήριον κατὰ τὸν Ἄλκιμον² (Πλούτ. ἐν β. Θεμιστ. 32), ἡ δὲ ἐν ἀριστερᾷ

1) Ἡ ἑκτασις τοῦ λιμένος τούτου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἦτο πολλῶν μείζων ἢ νῦν, διότι καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ πρὶν ἔτι οἱ νέοι Ἴπποδάμοι τοῦ Πειραιῶς Κλεάνθης καὶ Schaubert βυμοτομήσασαι τὴν πόλιν ἢ θάλασσαν ἐξεταίνετο μέχρι τῆς ἀγίας Τριάδος καί, συμπεριλαμβάνουσα σχεδὸν ἅπασαν τὴν πλατείαν τοῦ Θεμιστοκλέους, προεχώρει μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν ἀμαξῶν.

2) Ὁ Plinius (οἱ λιμένες καὶ τὰ Μακρὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν, σ. 442) εἰκάζει ὅτι ἄλκιμον ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ τὸν κολοσσαῖον λίθινον λέοντα, ὅστις ἔκειτο ἐπὶ τῆς τετραγώνου βάσεως, ἐφ' ἧς νῦν ὁ ἐν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἕτερος φανὸς τοῦ λιμένος, ἐξ οὗ καὶ ὁ λιμὴν μέχρις ἐσχάτων ἐκαλεῖτο Δράκος. Ὁ Stron καὶ Wheeler ὁμοίως (Voyage de Grece II. σελ. 176) περιηγηθέντες τὴν Ἑλλάδα τῷ 1675—6 λέγουσιν ὅτι εἶδον τὸν λέοντα τούτον ἐπὶ τῆς προκυμίας, ὅστις παρίστατο τρεῖς μείζων τοῦ φυσικοῦ μεγέθους καὶ ὕψους δέκα ποδῶν, καθήμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων καὶ ἔχων

Ἡετιώνεια (Θουκ. VIII. 90—92. Ἡσύχ. Ἀρποκρ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἡετιώνεια).

Ὁ πόρρω δὲ τοῦ Ἄλκιμου κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πειραιϊκῆς χερσονήσου, ἐνθα ὁ ἐκτὸς τοῦ λιμένος φανός, καὶ ἔξω τοῦ περιβάλλου, εἶνε ἐρριμένοι ὀγκώδεις σπόνδυλοι κίωνων πωρίνου λίθου καὶ παρ' αὐτοῖς ἐσκαμμένοι ἐπὶ τῆς ἀκτῆς δύο σοροὶ ἢ κάλπαι πλησίον ἀλλήλων μετὰ σαρκοφάγων ἐν τῇ θέσει ταύτῃ κατὰ τὴν κοινῶς ἐπικρατοῦσαν δόξαν ἦν ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ δωρήσαντος τῇ Εὐρώπῃ ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος τὸ εὐρὺ τῆς ἐλευθερίας στάδιον. Ὁ Θουκυδίδης λέγει «τὰ δὲ ὅσα φασὶ κομισθῆναι αὐτοῦ (τοῦ Θεμιστοκλέους) οἱ προσήκορτες οἴκαδε, κελεύσαντος ἐκείνου, καὶ τεθῆναι κρήφα Ἀθηναίων ἐν τῇ Ἀττικῇ» (I. 138). Ὁ σαύτως καὶ ὁ Cornelius Nepos (ἐν β. Θεμ. X).

Ὁ δὲ Πausanias ὀρίζει τὸ μέρος λέγων «πρὸς τῷ μεγίστῳ λιμένι τάφος Θεμιστοκλέους» φασὶ γὰρ μεταμελῆσαι τῶν ἐς Θεμιστοκλέα Ἀθηναίων, καὶ ὡς οἱ προσήκορτες τὰ ὅσα κομισαίεν ἐκ Μαγνησίας ἀνελόντες» (I. 1, 2). Καὶ τέλος ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει «Διοδώρος δὲ ὁ περιηγητὴς ἐν ταῖς περὶ μνημάτων εἴρηκεν ὡς ὑπονοῶν μᾶλλον ἢ γινώσκων ὅτι περὶ τὸν μέγαν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἄλκιμον ἀκρωτηρίου πρόκειται τις οἶον ἀγκῶν καὶ κάμψαντι τοῦτον ἐντὸς, ἢ τὸ ὑπεῖδιον τῆς θαλάσσης, κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ βωμοειδὲς τάφος τοῦ

τοῦς ἐμπροσθίους πόδας ὀρθίους καὶ ἀνωρθωμένην τὴν κεφαλὴν εἰκάζουσι δὲ ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς κρήνη, διότι διὰ τῆς ῥάχους αὐτοῦ διήρχετο σωλήν, ὅστις κατέληγεν εἰς τὸ στόμα. Τὸ λαμπρόν τοῦτο μνημεῖον τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀθηνῶν τέχνης, λέγει ὁ Leake (σ. 371), μετεκομίσθη εἰς Βενετίαν μετὰ τὴν ὑπὸ Μοροζίνη ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν τῷ 1687.

Θεμιστοκλέους. Οἶεται δὲ καὶ Πλάτων τὸν Κομικὸν αὐτῷ μαρτυρεῖν ἐν τούτοις:

Ὁ σὸς δὲ τύμβος ἐν καλῷ κεχωσμένος
τοῖς ἐμπόροις πρόρρησις ἔσται παταχοῦ,
τοὺς τ' ἐκπλέοντας εἰσπλέοντας τ' ὄψεται,
χρόπταρ ἄμμιλα τῶν νεῶν θεάσεται¹ (ἐν Β. Θεμ. 32)

Αἱ δύο ὅμως αὐταὶ σοροὶ καὶ οἱ ἐρριμμένοι σπονδυλοὶ δὲν ἐπιβεβαίωσι τὴν ἐπικρατούσαν δόξαν ὅτι ἐνταῦθα ἦν ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους· διότι καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς μετὰ τὸ λοιμοκαθάρτηριον εὑρον τοιαύτας σορούς, καὶ ὀλίγω περαιτέρω κατὰ τὴν Δραπετσῶνα στρωγγύλην βᾶσιν παρὰ τὴν θάλασσαν διαμ. 6,50 γ. μέτρον, τεμάχια πωρίνου στυλοβάτου καὶ σπονδύλους κίωνων ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ περαιτέρω ἀκτῇ, τῇ ἀπέναντι τῆς Ψυτταλείας, ὡς σημειῖ ὁ Leake (σ. 380), οὐκ ὀλίγους εὑρον σπονδύλους κίωνων ὁμοίους τὸ μέγεθος καὶ οἱ περὶ τὸν ὑποτιθέμενον τάφον τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ὁ Πλούταρχος φαίνεται ὅτι ἀμφιβάλλει περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου εἰρημένων διὰ τῆς φράσεως ὑπονοῶν μάλιστα ἢ γινώσκων (ὁ Διοδώρος), ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία του μικρὸν κύρος ἔχει πρὸ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα Πλάτωνος τοῦ Κομικοῦ, ἀκμάσκατος ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεμιστοκλέους.

Μετὰ τὰ εἰρημένα νομίζω ὅτι δὲν εἶνε πολὺ τολμηρόν, ἐὰν εἶπω ὅτι ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους ἔκειτο πλησίον τοῦ στόματος τοῦ λιμένος κατὰ τὸν Ἄλκιμον, «πρὸς τῷ μεγίστῳ λιμένι», «τοὺς τ' ἐκπλέοντας εἰσπλέοντας τ' ὄψεται», ἐκεῖ περίπου ἔνθα ἕτερος ἦρος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἐφάμιλλος τοῦ ἦρος τῆς Σαλαμίνος, ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης ἀναπαύεται, δίκην ἀκταιώρου τοῦς τε ἐκπλέοντας εἰσπλέοντας τε καθορών. (πρὸς Leake, σ. 379).

Ὁ λιμὴν οὗτος διηρεῖται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἐν ἀριστερῇ τῇ ἐλλειμενίζοντι ἦν χρήσιμον εἰς τὰ Ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔνθα τὸ Ἐμπόριον, ὁ δὲ ἐν δεξιῇ ὄρμος κατὰ τὴν συνοικίαν Μανήνα, ὅπισθεν τοῦ Τελωνείου, ἦν ὁ Κανθάρου λιμὴν, ἔνθα ἦσαν τὰ νεώρια αὐτῆς Πειραιεῖς δῆπου ἴσκι Κανθάρου λιμὴν» (Ἀριστ. ἐν Εἰρ. 144) αὐτῆς Πειραιεῖς λιμένος ἔχει τρεῖς, πάντας κλειστούς· εἰς μὲν ὁ Κανθάρου λιμὴν» (Παλ. σχολ. Ἀριστ. ἐν Εἰρ. 145. Ἀρκαρ. Σουῖδ. ἐν λ. Κανθάρου πρὸς Ξεν. Ἑλλ. V, 1, 24).

Ἐνταῦθα εὐρέθησαν κατὰ τὸν Ulrichs (σ. 446) αἱ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐπιγραφαί, κρητιδώματα τῶν 94 νεωσοίκων καὶ ἰσχυρὰ ἀρχαῖα τεῖχη· ἀληθῶς ἦν ἡ μόνη ἀσφαλῆς ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐπιτηδία πρὸς πολεμικὰ πλοῖα θέσις (δρα καὶ Ἐρ. Σφαίρα ἐτ. 1882 ἀρ. 587).

Κατὰ τὸν παλαιὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους μετὰ

1) Δὲν εἶμαι βέβαιος ἐν ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἐννοῖ Θεμιστοκλέων τὸν τόπον τούτου λέγων «γίνονται δὲ (αἱ ἀφύαι) ἐν τοῖς ἐπισκίαις καὶ ἐλάδοις τόποις, ὅταν εὐμεγείας γενομένης ἀναθερμαίνηται ἡ γῆ, οἷον περὶ Ἀθήνας ἐν Σαλαμῖνι καὶ πρὸς τῷ Θεμιστοκλείῳ καὶ ἐν Μαραθῶνι· ἐν γὰρ τούτοις τοῖς τόποις γίνεται ὁ ἀφρός». (Ἰστ. περὶ ζῴων VI, σ. 569).

τὸν λιμένα Κανθάρου ἔπεται τὸ Ἀφροδίσιον, ἢ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Εὐπλοίας, ὃ ὠκοδόμησεν ὁ Κόνων μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν (Ξεν. Ἑλλ. IV, 3, 10. Διόδ. Σικ. XIV, 83) «πρὸς δὲ τῇ θαλάσῃ Κόνων ὠκοδόμησεν Ἀφροδίτης ἱερὸν, τριήρεις Λακεδαιμονίων καταργασάμενος περὶ Κριθῶν, τὴν ἐν τῇ Καρικῇ Χερσονήσῳ. Κριθῶν γὰρ τιμῶσιν Ἀφροδίτην μάλιστα καὶ σφισιν ἔστιν ἱερὰ τῆς θεοῦ... Κριθῶν δὲ αὐτοὶ καλοῦσιν Ἑσπλοῖαν» (Παυσ. I, 1, 3).

Ἐκεῖτο λοιπὸν ὁ ναὸς κατὰ μὲν τὸν Παιουσιανὸν πλησίον τῆς θαλάσσης, κατὰ δὲ τὸν παλαιὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους μετὰ τὸν Κανθάρου λιμένα· πού ὅμως ἀκριβῶς ἔκειτο ἀσφαλῶς δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Ὁ Κ. Σ. Πιττάκης λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ Τελωνείου εὐρέθησαν τρίγωνοι πωρίνου λίθου ἐνὸς μέτρον καὶ 0,60, ἐπιστύλια, πλίνθοι πωρίνου ἀρκετοὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα λείψανα τοῦ ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀπάρχου Ἀφροδίτης (Ἀρχ. Ἐρ. φύλλ. 32, σελ. 773, 33, 838 σημ.). Ὑποπτεύω ὅτι ἅπαντα ταῦτα ἀνήκον εἰς τοὺς ἐν Κανθάρῳ νεωσοίκους, ὡς ὁ Ulrichs σύγχρονος τῷ Κ. Σ. Πιττάκῃ φρονεῖ, καὶ ὅχι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ μάλιστα τῆς Ἀπάρχου, περὶ οὗ ὁ μὲν Παιουσιανὸς οὐδὲν λέγει, ὁ δὲ παλαιὸς σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους παραδέχεται ἅπλως Ἀφροδίσιον οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Κανθάρου, ἐν ᾧ τὰ νεώρια, ἀλλὰ μετ' αὐτόν. Κατὰ πᾶσαν λοιπὴν πιθανότητα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκτεινομένου βραχίονος, τοῦ πρὸ τῆς νῦν Τρούμπας, πλησίον τῆς ὁποίας εὐρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Δ. Σεφερλῆ, πύρην Μ. Α. Γλαράκη ἡ ἐπιγραφή¹

Ἀργεῖος Ἀργεῖου Τρικοῦρσίος
στρατηγῆσας ἐπὶ τῷ Πειραιεῖ
Ἀφροδίτῃ Εὐπλοίᾳ τ[ὸ]ν ἀγαθὴν
ἀνέθηκεν

(Ross. Heil. I. 68. Παγκ. Ant. Heil. 1069. Ἀρχ. Ἐρφη. φύλλ. 26, 864).

Τὴν θέσιν τοῦ Ἀφροδισίου δύναται ἰσχυρῶς νὰ διαφιλονικῆσιν καὶ ὁ ὅπισθεν τοῦ ἁγίου Νικολάου ἕσποτος τόπος, ἐν τῇ διασχίσει τῶν ὁδῶν Σαχτούρη, Τομπάζη, Κολοκοτρώνη καὶ Κανθάρου, ἔνθα ἔτι καὶ νῦν διατηροῦνται ἴχνη ἀρχαίου κτιρίου παρὰ τὸν Κανθάρου. Ἐνταῦθα πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ ῥυμοτομίᾳ τῆς ὁδοῦ Σαχτούρη εὐρέθησαν σπονδυλοὶ καὶ κιονόκρανον δωρίου ρυθμοῦ καὶ βᾶθρον τετραγώνον μὲ ἴχνη ποδῶς ἀνδριάντος, μετενεχθέντα πρὸ τῆς Φραγκικαῖας σχολῆς τῶν ἀρρένων, ἔνθα νῦν διαμένουσιν (πρὸς Ἀθῆν. I, σ. 3).

Ἐπι δὲ πλησίον τοῦ τόπου τούτου ἐν τῇ διασταυρώσει τῶν ὁδῶν Ἀρτέμιδος, Νοταρᾶ καὶ Κολοκοτρώνη, ὅπισθεν τοῦ ἁγίου Νικολάου, εὐρέθησαν ἴχνη ἀρχαίου κτιρίου ἐκ κανονικῶν τετραγώνων λίθων καὶ ταῦτα χερὶ τῶν μελλόντων ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τὸν Πειραιεῖ.

Ἀρμόνιος ὁ Λαμπρεῦς (ἐν τῷ περὶ βωμῶν ἐν σχ. Ἐρμολ. περὶ ἰδεῶν) λέγει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς «Ἀπάρχου Ἀφροδίτης

1) Εὐρίσκαται αὕτη ἐντετοιχισμένη δεξιῶθεν τῆς κλίμακος.

ἱερὸν ἰδρύσατο ἐν Πειραιεῖ», ὁ δὲ Leake (368 σημ.) εἰκάζει ὅτι ἀμφότερα τὰ ἱερὰ τὰ τε ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὸ ὑπὸ Κόνωνος ἦσαν ἐντὸς ἀρχαιοτάτου τεμένου τῆς Ἀφροδίτης· ἀλλὰ πρὸς τὴν εἰκασίαν ταύτην δὲν συμφωνοῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ Παιουσιανὸν εἰρημένα. Φρονῶ δὲ ὅτι καθὼς πρὸς τὸ νότιον τῆς Πειραιεῖς Χερσονήσου, ἔνθα περίπου νῦν ὁ Ἰστός, δι' οὗ σημαίνονται τὰ προσπλέοντα εἰς Πειραιεῖ πλοῖα, ἔκειτο ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, ὡς γινώσκουμεν ἐκ τινῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν (Ἀρχ. Ἐρ. 2585, 2591 Corp. Inscr. Att. III, 187) καὶ ἕτερον ἱερὸν τῆς Συρίας Ἀφροδίτης, ἐκ τινος ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἰωάν. Κωνσταντινίδου, βορειοανατολικῶς τοῦ Τελωνείου (Παγκ. Ant. Hell. 809. Corp. Inscr. Att. II, 627), οὕτω φρονῶ ὅτι ὑπῆρχεν ἕτερον ἱερὸν τῆς Ἀπάρχου Ἀφροδίτης ἀρχαιοτέρον, ἐὰν παραδε-

1) Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου εὐρέθησαν δύο ψηφίσματα, ἐν οἷς μνημονεύεται τὸ ἐν Πειραιεῖ Μητρόφιον ἢ τὸ ἱερὸν τῆς μητρὸς τῶν θεῶν Ῥέας, μία Χέρουφ ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή «ΝΙΚΙΑΣ ΤΑΜΙΑΣ Τῆ ΜΗΤΡΙ ΤῶΝ ΘΕΩΝ» καὶ οὐκ ὀλίγα ἐπιγραφὰι «Τῆ ΜΗΤΡΙ ΤῶΝ ΘΕΩΝ ΕΥΑΝΤΗΤΗΤΩ ΙΑΤΡΕΙΝῆ» (Ἀρχ. Ἐρ. 2583—4, 2587 — 90. Corp. Inscr. Att. II, 614, 621. III 134, 135, 137).

Ἄξιον δὲ προσοχῆς εἶνε ὅτι ἡ μήτηρ τῶν θεῶν καλεῖται καὶ Ἀφροδίτη ἐν τῇ εἰσῆς ἐπιγραφῇ

ΕΠΙ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΜΕΓΙΣΤΗ
ΑΡΧΙΓΙΜΟΥ ΣΦΗΤΙΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ ΜΗΤΡΙ
ΘΕΩΝ ΕΥΑΝΤΗ[ΤΩ] ΙΑΤΡΙΝῆ ΑΦΡΟΔΙΤῆ
ΑΝΕΘΗΚΕΝ

(Ἀρχ. Ἐρ. 3661. Corp. Inscr. Att. III, 136. Ἐπιγρ. ἑλλ. ἀνεκδ. ἔτ. 1860).

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἰκάζει ὁ Κ. Σ. Πιττάκης ὅτι ἡ μήτηρ τῶν θεῶν ἐλατρεύετο καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, ἧς ὁ ναὸς ἐν Ἀθήναις ἦν πλησίον τοῦ Μητροφίου. Πλησίον τοῦ τόπου τούτου παρὰ τῷ Μύλῳ εὐρέθησαν δύο ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν ἡ μὲν ΕΡΜῆ Τῷ ΗΓΕΜΟΝΙ, ἡ δὲ ΕΡΜῆ ΗΓΕΜΟΝΙΩ (Ἀρχ. Ἐρ. 2586. Corp. Inscr. Att. III, 197. Ἀθῆν. VIII, σ. 388). Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐν Πειραιεῖ ἔμποροι Κιτιεῖς ζητοῦσιν ΕΝΚΤΗΣΙΝ ΕΝ Ω ΙΔΡΥΣΟΝΤΑΙ ΙΕΡΟΝ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ, ΚΑΘΑΠΕΡ ΟΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ ΤΟ ΤΗΣ ΙΣΙΔΟΣ ΙΕΡΟΝ ΙΔΡΥΝΤΑΙ Corp. Inscr. Att. II, 468). Ἐν Πειραιεῖ πόλει ἔμπορικῇ πλείστοι ζῆνοι ἔμπορίας χάρην κατόφκουν, ἔνθα καὶ ἐλάτρευον ἐν σωματείσι τὰς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι θεοτήτας, καλούμενοι ἑρανοῖς, θιασῶται, ὄργωνες. Οὕτω πλὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς ΙΣΙΔΟΣ τῶν Αἰγυπτίων, ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ θεοῦ, τῆς Θρακικῆς ΒΕΝΔΙΔΟΣ, τῆς Ἀρτέμιδος ΝΑΝΑΣ, C. I. A. III, 131, ἐκ τινος ψηφίσματος, εὐρεθέντος ἐν Πειραιεῖ, μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ ΣΑΒΑΖΙΟΥ θεοῦ, τοῦ κατὰ Φρύγας Διονύσου, ὃν οἱ λατρεύοντες Σαβαζισταὶ ἐκαλοῦντο. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ὀρθοκίαν συνοικίαν εὐρέθη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή «Ο ΥΜΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΠΟΡΙΑΣ ΘΕΑΣ ΒΕΛΗΛΑΣ» (Ἀθῆν. V, 425. Πρὸς καὶ Ἀρχ. Ἐρ. ἔτ. 1883 σελ. 246).

Ἀλλὰ περὶ τῆς θέσεως ἐν γένει τῶν ἐν Πειραιεῖ ναῶν ἢ ἱερῶν οὐδὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν, στερούμενοι τεκμηρίων, μάλιστα δὲ περὶ τῶν ζῆνων θεοτήτων, αἵτινες γίνονται γνωσταὶ μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν, ἄγνωστο ἔτι καὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εὐρέθησαν.

χθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἰδρύσατο ἱερὸν τῆς Ἀπάρχου Ἀφροδίτης μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ὡς ὁ Κόνων μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ. Τίς δὲ οἶδεν ἂν δὲν εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐν Κρεμμυδαροῦ Ἀφροδίσιον, ὁπερ γνωστὸν ἐγένετο ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκεῖ εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς. Ὁ Ulrichs (σ. 445) λέγει ὅτι ἡ θέσις τοῦ Ἀφροδισίου πιθανὸν εἶνε ἐκεῖνη, ὅπου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπῆρχεν ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος ἢ ὀλίγω περαιτέρω πρὸς τὸ δυτικονότιον. Ἐνταῦθα ὁ Leake λέγει ὅτι διετηροῦντο λείψανα ναοῦ τινος ἢ ἰδιωτικοῦ οἰκοδομηματος (381).

Ἡ θέσις τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος μοὶ φαίνεται ἀρμολιωτέρα διὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Σωτήρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Σωτείρας, ἐν ᾗ ἔθυσον τὰ Σωτήρια οἱ ἐκ θαλάσσης κινδύνων σωθέντες. (Ἀριστ. ἐν Πλ. 1175 — 80. Λουκ. Ζεὺς Τραγ. 15. Πρὸς καὶ Λουκ. κατὰ Λεωκρ. σ'. ΔΕ'. Πλ. ἐν β. Δημ. 27).

Κατὰ τὸν Παιουσιανὸν «Θεῖας δὲ ἄξιον τῶν ἐν Πειραιεῖ μάλιστα Ἀθηνᾶς ἐστὶ καὶ Διὸς τέμενος χαλκοῦ μὲν ἀμφότερα τὰ ἀγάλματα, ἔχει δὲ ὁ μὲν σκήπτρον καὶ Νίκην, ἡ δὲ Ἀθηνᾶ δόρυ» (I, 1, 3). Ἐκεῖτο δὲ τοῦτο οὐ πόρρω τοῦ λιμένος Πειραιεῖς, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκασόμεν ἐκ τοῦ Στραβῶνος «οἱ δὲ πολλοὶ πόλεμοι τὸ τεῖχος κατήρειπαν,..... τὸν τε Πειραιεῖς συνέστειλαν εἰς ὀλίγον κατοικίαν τὴν περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Σωτήρος· τοῦ δὲ ἱεροῦ τὰ μὲν στοῖδια ἔχει πίνακας θαυμαστούς, ἔργα τῶν ἐπιφανῶν τεχνιτῶν, τὸ δὲ ὑπαίθρον ἀνδριάντας» (II, σ. 396). Ὁ δὲ Πλίνιος, λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ θαυμασίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Σωτήρος, προσδιορίζει ἀκριβέστερον ἔτι τὴν πρὸς τὸν λιμένα θέσιν τοῦ ἱεροῦ «Cephisodorus Minervam mirabilem in PORTU Atheniensium et aram ad templum Jovis Servatoris in eodem portu, quibus pauca comparantur» (Hist. Nat. 348, παρὰ β. καὶ Lit. 31, 30).

Μετὰ τὸ Ἀφροδίσιον κατὰ τὸν παλαιὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους κέκλιτο τοῦ λιμένος στοῖαι πέντε ἦσαν τούτων ἢ μὲν ἐκαλεῖτο μακρὰ στοῖα· «Ἐστὶ δὲ τῆς στοῖας τῆς μακρᾶς, ἔνθα καθέστηκεν ἀγορὰ τοῖς ἐπὶ θαλάσσης, καὶ γὰρ τοῖς ἀπωτέρω τοῦ λιμένος ἐστὶν ἑτέρα, τῆς δὲ ἐπὶ θαλάσσης στοῖας ὅπισθεν ἐστῆσι Ζεὺς καὶ Δῆμος Λεωχάρου ἐργον» (Παυσ. I, 1, 3), ἔνθα ἐπωλοῦντο τὰ ἄλφιστα αἰετ' ἐν τῷ Πειραιεῖ ἐν τῷ νεωρίῳ ἐλάμβανον κατ' ὀβολὸν τοὺς ἀρτους καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς στοῖας τὰ ἄλφιστα» (Δημ. πρὸς Φορμ. 918) οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ Περικλέους «τῆς λεγομένης ἀλφιτοπώλιδος, ἣν ὠκοδόμησεν ὁ Περικλῆς, ὅπου καὶ σίτος ἐπέκειτο τῆς πόλεως· ἦν δὲ περὶ τὸν Πειραιεῖς» (Σχολ. Ἀριστ. ἐν Ἀχαρν. 547).

Ἐκεῖτο δὲ αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τοῦ μακροῦ χώρου, ἔνθα ὠκοδομῆνται αἱ οἰκίαι Λ. Ράλλη, Λάμπρου, Κούτση καὶ τὸ θέατρον τοῦ δήμου Πειραιεῖων. Τούτο δὲ τεκμηριώμεθα τὸ μὲν ἐκ τῆς μακρᾶς σειρᾶς ἀδιασπάστου τοίχου ἐκ κανονικῶν τετραγώνων, πολλῶν διαφέροντος τῶν κοι-

νων τοίχων των οικιών, δικηούσης από της οικίας Α. Ξάλλη μέχρι της πλατείας Κοραή, και τουτο ἐγνώσθη ἐκ της σκαφής πρὸς θεμελίωσιν των προμνημονευθέντων κτιρίων και μάλιστα του θεάτρου, τὸ δὲ, διότι οὐδείς των ἀρχαίων μνημονεύει πλὴν τῆς ἐπὶ θαλάσσης ἀγορᾶς, ἐτέρου τοσούτῳ μεγάλου οικοδομήματος, οὐδ' αὐτὸς ὁ Παυσανίας, ὃς βεβαίως δὲν ἤθελε παρίδει τοῦτο και δὴ παρὰ τὸν λιμένα.

Τῶν δὲ ἄλλων κύκλων του λιμένος στοῶν τὰ ὄνοματα δὲν εἶνε γνωστά· ἀναμφιβόλως ἐν τούτοις ἐπωλοῦντο διάφορα τῆς ναυτιλικῆς και τῶν λοιπῶν χρεωδῶν πραγμάτων, ὧν μία ἦτο και ἡ ὑπὸ Leake (σ. 382) και Κ. Σ. Πιττάκη (Ἀρχ. Ἐφ. σ. 1323) ὡς μακρὰ στοὰ ὑποδεικνυμένη μεταξὺ του ἁγίου Σπυρίδωνος και τῆς ὁδοῦ Βουβουλίας.

Ἴσως μία των στοῶν ἦτο τὸ Δεῖγμα, ἐνθα ἐπεδεικνύοντο δειγματα των πρὸς πώλησιν ἐμπορευμάτων «Δεῖγμα τόπος ἐν Πειραιεὶ ἐν τῷ καλουμένῳ Ἐμπορίῳ» (Τιμ. λεξ. Πλάτ.) «Δεῖγμα κυρίως μὲν τὸ δεικνόμενον ἐφ' ἐκάστου των πωλουμένων ἦδη δὲ και τόπος τις ἐν τῷ Ἀθήνησιν ἔμπορίῳ, εἰς ὃν τὰ δειγματα ἐκομίζοντο, οὕτως ἐκαλεῖτο» (Ἀρπ. ἐν λ. Δεῖγμα· πρὸς Δημ. πρὸς Λάκρ. 932 παλ. σχολ. Ἀριστ. ἐν ἱππ. 975).

Ὁ Leake φρονεῖ ὅτι τὸ Δεῖγμα ἦτο ἐντὸς τῆς μακρᾶς στοᾶς· τοῦτο ὅμως ἀντιφάσκει οὐ μόνον πρὸς τὰ ὑπὸ του Ἀρποκρατίωνος και Τιμαίου προμνημονευθέντα, ἀλλὰ και πρὸς τὰ του Πολυκίμου «Ἀλέξανδρος συνέταξε τοῖς ἐπὶ των ῥεῶν

διὰ τέρους προσιπύσαι τῷ Δεῖγματι τοῦ Πειραιῶς και ἀπὸ των τραπέζων ἀπάσαι τὰ χρήματα (VI, 2. Πρὸς Ξεν. Ἑλλ. V, 1, 21) ἐν ᾧ οὐδείς λόγος περὶ μακρᾶς στοᾶς γίνεται.

Τὸ ὄριον του Ἐμπορίου ἐγένετο γνωστὸν τῷ 1843 ἐκ τινος ὄρου, εὐρεθέντος βορειανατολικῶς του ἁγίου Νικολάου και φέροντος ἀρχαίους γράμμασι τάδε

[E]ΜΠΟΡΙ[ΟΥ] Ἐμπορίου
ΚΑΙ ΗΟΔΟ και ὁδοῦ
ΗΟΡΟΣ ὄρος

(Ἀρχ. Ἐφ. 1288. Corp. Inscr. Att. I, 519).

Ἴσως μετὰ των προμνημονευθεισῶν πέντε στοῶν συγκαταριθμεῖ ὁ παλαιὸς σχολιαστὴς του Ἀριστοφάνους και τὴν μεγίστην στοᾶν, ἣν διοικοῦμεσαν οἱ τετρακόσιοι τῷ 411 π. Χ. και ἠνάγκαζον τοὺς ἐμπόρους νὰ πωλῶσιν εἰς ταύτην τὸν σίτον, ὡς ἔρχοντες αὐτῆς. Ἐκεῖτο δ' αὕτη μεταξὺ τῆς Ἡετιωνείας ἕκρας και του στόματος του Κωφῶν λιμένος (Λίμνης), ὅπου νῦν περίπου αἱ ἀποθῆκαι των γιανθράκων, και ἔχρη ἀρχαίου κτιρίου σώζονται· οὐδὲως δὲ αὕτη πρέπει νὰ συγγένηται μετὰ τῆς μακρᾶς στοᾶς, ἣν ὑποδομήσεν ὁ Περικλῆς, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκασῶμεν ἐκ του Θεουκιδίδου «διοικοδομήσαν (οἱ τετρακόσιοι μεταξὺ του παλαιοῦ τείχους και του νεωτέρου του πρὸς τὴν θάλασσαν ἐν τῇ Ἡετιωνείᾳ) και στοᾶν, ἥπερ ἦν μεγίστη και ἐγγύτατα τούτου (του ἐν Ἡετιωνείᾳ τείχους) εὐθὺς ἐχομένη ἐν τῷ Πειραιεὶ, και ἤρχον αὐτοὶ αὐτῆς, εἰς ἣν και τὸν σίτον ἠνάγκαζον πάντας τὸν ὑπάρχοντά τε (ἐν τῇ μακρᾷ στοᾷ) και τὸν εἰσιπλοῦντα ἐξαιρεῖσθαι και ἐρετῆθεν προαιρουντας πωλεῖν» (VIII, 90). Ὅτι δὲ ἐκεῖτο ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ πείθει ἡμᾶς οὐ μόνον ἡ πρόθεσις τῶν ἐν τῷ διοικοδομήσαν, ἀλλὰ και τὸ ἦρχον αὐτοὶ αὐτῆς, διότι οὐδαμῶς του Πειραιῶς οἱ τετρακόσιοι εἶχον τὴν δύναμιν του ἔρχειν εἰμὴ ἐν τῇ Ἡετιωνείᾳ, μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ τειχοδομίαν, ἣν ἐποίησαν, ἔνα τοὺς πολεμίους δε' ἀν βολεῖσθαι και ναυαὶ και περὶ δέξονται! Ὡσαύτως δὲν πρέπει νὰ συγγένηται ἡ ἀγορὰ τοῖς ἐπὶ θαλάσσης μετὰ τῆς Ἴπποδαμείας ἀγορᾶς, τῆς οικοδομηθείσης πρὸς τιμὴν του ῥυσοτομήσαντος τὴν πόλιν ἀρχιτέκτονος Ἴπποδάμου, ἣτις ἐκεῖτο ἀπωτέρω του λιμένος παρὰ τὴν Ζέαν «και γὰρ τοῖς ἀπωτέρω του λιμένος ἐστὶν ἐτέρα (ἀγορὰ)» (Παυσ. I, 1, 3), περὶ ἧς ἐν τοῖς ἐξῆς γενήσεται λόγος.

Πλὴν του λιμένος Κανθάρου ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει ὅτι ἐν Πειραιεὶ ὑπῆρχε και ὁ Κωφῶν λιμὴν «ὁ δὲ Πανσαρίας ἐστρατοπεδεύσατο μὲν ἐν τῷ Ἀλιπέδῳ καλουμένῳ πρὸς τῷ Πειραιεὶ δε' ἰὸν ἔχων κέρας..... τῇ ὑστεραίᾳ λαβὼν τῶν μὲν Λακεδαιμονίων δύο μόρας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἰσπεῶν τρεῖς φυλάς, παρῆλθεν ἐπὶ τὸν Κωφῶν λιμένα σκοπῶν πῆ εὐαποτειχιστότατος εἴη ὁ Πειραιεὶς» (Ἑλλ. II, 4, 30—34). Ἐάν τις ἐπισταμένως ἐξετάσῃ τὰς ἀπὸ του Ἀλιπέδου κινήσεις του Παυσανίου, τὰς συμπλοκάς αὐτοῦ μετὰ των ἐν Πει-

1) Διόρθωσις δέξονται ἀντὶ προσδιζονται, ὡς ἡμαρτημένως ἐγράφη ἐν τῷ προηγούμενῳ φυλλαδίῳ σελ. 675, στ. 18.

1) Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης, μικρὸν ἀνασκαπέντος του ἐδάφους, ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια οικίας ἰδιωτικῆς, ὡς ἠδύνατο τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς διακρίσεως του κτιρίου εἰς δωμάτια, αἰθούσας και λουτρῶνα, και ταύτης των μεταγενεστέρων χρόνων και ἀσχετοῦ πρὸς τὸν περιβάλλοντα ταύτην τεχνικὸν και ἐπιμελεμένον τοῖχον ἐκ πειραϊκοῦ λίθου και ἄλλων ἔχοντα προσρισμὸν ἣ τὸν τῆς ἰδιωτικῆς οικίας. Ἡ πηγὴ αὕτη οἰκοδομη συνέκετο ἐκ παντοίων λίθων εἰλημμένων ἐξ ἄλλων οικοδομῶν και ἐκ του ἐν Πειραιεὶ ναοῦ του Διονύσου, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκασῶμεν ἐκ δύο τιμητικῶν ψηφισμάτων των Ὀργάνων και μιᾶς εὐχῆς τῷ Βάκχῳ (Ἐφ. Σφαιρα, ἔτ. 1884 ἀριθ. 1054. Ἀρχ. Ἐφ. 1884 σελ. 39—51), ὧν ἐνεκεν κατ' ἀρχὰς φιλάρχοι οἱ τινες ἐξέλαθον τὸ κτίριον ὡς ναὸν του Διονύσου, εἰ και ἡ δικίρασις του κτιρίου τούτου και ἡ παντελής ἔλλειψις λειψάνων ἀνήκοντος εἰς ναὸν ἐξήλεγε τὸ πλημμελὲς τῆς γνώμης.

Και τότε μὲν τὴν ἀδυσανίστως και μετὰ σπουδῆς δημοσιευθεῖσαν ταύτην γνώμην ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐκδομένῃ Ἐφημερίδῃ Σφαιρα ἀντίκρουσα (ἀριθ. 1056, ἔτ. 1884) και τὴν γνώμην μου ὑπεστήριξαν τὰ ἐξ Ἀθηνῶν καταθέντα πρὸς τοῦτο μὲν του συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας. Δὲν παρῆλθε δὲ πολλὸς χρόνος και τὸ ὄρθον τῆς γνώμης μου ὑπεστήριξε και αὐτὸ τὸ κτίριον πρὸς μεγίστην ἐκπληξιν των τὰ ἐναντία φρονούντων· διότι, γενομένης βαθυτέρως τῆς σκαφῆς πρὸς θεμελίωσιν του θεάτρου, ἀνευρέθη τὸ πραγματικὸν ἔδαφος του παλαιοῦ κτιρίου και δεξαμεναὶ και φρέατα, ὧν μία ὑπὸ των οὐδὸν τῆς θύρας του ὑποδείκνυμένου ναοῦ του Διονύσου, πρὸ των στοῶν, αἰτινες ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν των μεταγενεστέρων χρόνων οἰκίαν, ἀλλ' εἰς τὸ παλαιὸν κτίριον.

ραιεὶ, τὸν λόφον πρὸς ἃν κατέφυγε, τὸν ἐν Ἀλαῖς πηλόν, πείθεται ὅτι ὁ Κωφῶν λιμὴν ἦτο ἡ παρὰ τοὺς σταθμούς των σιδηροδρόμων καλουμένη Λίμνη, ὡς και ὁ E. Curtius φρονεῖ (De portibus Athenarum σ. 35). Ὁ E. Ulrichs (σ. 447) ὅπως συμβιβάζει, φαίνεται, τὸν Κωφῶν λιμένα μετὰ τὰς πλησίον τούτου Ἀλάς, εἰκάζει ὅτι ὁ μὲν ἦτο ἐπὶ τῆς Κρεμμυδαροῦς, αἱ δὲ Ἀλαὶ ἐπὶ τῆς Λίμνης. Εἰ και μικρὸν διάστημα χωρίζει τὴν Λίμνην ἀπὸ τῆς Κρεμμυδαροῦς, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν θέσιν ταύτην, τὸ μὲν, διότι ἡ Λίμνη εἶνε ἡ μόνη θέσις, ἣτις συνδέζεται μετὰ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως (κωφῶς = ἄκλυτος, ἀπρόσβλητος ὑπὸ των κομάτων και μὴ ἀκούων τὸν θόρυβον αὐτῶν!) τὸ δὲ, διότι σκοπῶν ὁ Παυσανίας πῆ εὐαποτειχιστότατος εἴη ὁ Πειραιεὶς δὲν εἶχε χρεῖαν ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς Λίμνης, διότι οὐδὲν πέραν αὐτῆς θὰ ὀφέλει αὐτὸν τὸ τείχος, γνωστοῦ ὄντος του λόγου τῆς ἀποτειχίσεως (Ξεν. Ἑλλ. II, 4, 28—30). Τὰς δὲ Ἀλάς θέτω μεταξὺ των σταθμῶν των σιδηροδρόμων, παρὰ τὰ χθῆς και πρῶην Βοῖρλα (ὄρα Ἐφ. Σφαιρα, ἔτ. 1882, ἀριθ. 587).

(Ἐπεταί τὸ τέλος).

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Ε΄.

ΔΗΜΩΔΗ ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Κτίσις Ἀγόριανης ἐπὶ του Παρνασοῦ.—Κομνάς ἐξ Ἀγόριανης προεστῶς.—Ἐπαναστασις Ἀγориαντῶν, κατὰ Τουρκῶν.—Μπαζαντινὸς Ζαΐμης δυνάστης τῆς Ἀγόριανης.—Σύλληψις θαίμονος διὰ δουάου.—Ἀγνισμός Ἀγόριανης ὑπὸ Κομνάς διὰ διδύμων μόσχων.—Φόνος Ἰησῶν Σκαλιόδου, Μυλωνᾶ, Ζήση, Πατζαντάρα και Πανουριᾶ.—Στάσις κατὰ Ὀθωνος Ἀγориαντῶν τῷ 1844 και 1848.—Δολοφονία Δ. Καλοπούλου.—Κομνάς Τράκας και Ἰωάννης Καλοπούλος κλέφται.—Δολοφονία Ἰωάννου Καλοπούλου και πλήρωσις τῆς κατ' αὐτοῦ κατάρας τῆς μητρὸς Λελοῦδας.

Κώμη τις Ἀγόριανη κεῖται ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς κλιτύος του Παρνασοῦ, ἐνθ' αἰεὶ θάλλει ἡ πέτρις, ἡ ἐλάτη και ἐνιαχῶ ἡ κέδρος, ἐν εὐρείᾳ κοιλάδι ὑπὸ πηγαιῶν καταψύχρων διαυγεστάτων ὕδατων διαρροεμένη, ὑπὸ δευράδων γηραιᾶς ἐλάτας τρεφουσῶν περιστοφωμένη και ὑπὸ βαθειῶν, ἐν αἷς ἀκμάζει ὁ πρίνος, και ἀποκρηνοτάτων ὡς τὰ πολλὰ διασπράγων διατεμονομένη, ὧν ἄνωθεν αἰθέρους ὁ ἀετὸς και ὁ ἰέραξ καρδοκεῖ τὴν αὐτοῦ λείαν. Ὁ μακρὰν δὲ τῆς κώμης ταύτης ἐ-

1) Παράβαλε τὸν ἐπὶ του Τορωναίου κόλπου Κωφῶν λιμένα και τὴν ἐνταῦθεν παρομιάν Κωφότερος του Τορωναίου λιμένος (Ζηνοβ. 4, 48).

κειτο ἡ ἀρχαία πόλις Χαράδρα, ἧς λείψανα διασώζονται μέχρι τουδε· διὸ και ὅτε ἐπὶ Ὀθωνος ὀρίσθησαν τὸ πρῶτον οἱ δῆμοι, αὕτη ἐγένετο πρωτεύουσα του ἀδήμου Χαράδραϊων. Ὁ ἄνωθεν δὲ τῆς κώμης πηγάζων ταύτης ποταμὸς Χάραδρος (Ἀγοριανίτης κοινῶς καλούμενος) διὰ μέσου αὐτῆς βέων διαιρεῖ εἰς ἀνατολικὴν και δυτικὴν Ἀγόριανην, ὀκισμένην ὑπὸ πυκνὰ καρποφόρα δένδρα ἐν κηπευμένοις φυτοῖς τε και λαχάνοις, λειμῶσι τε χλοερίοις και εὐανθίστιν. Ἐνταῦθα δ' ὑπὸ τὰς λόχμας εὐφῶνοι κόττυφοι και μελωδοὶ ἀηδόνες μετὰ των πέριξ περδίκων κατακηλοῦσι τὰ ὄτα των εὐρωστοτάτων Παρνασιῶν. Τούτων τὴν μακροβιότητα και τὴν μέχρῃ ἐσχάτου γήρως ἀκμήν μαρτυροῦσι πρίνοι ἀκμηῆτες γέροντες Ἀγοριανίται πηδῶντες ὡς δορκάδες ἀνά τὰς τραχειὰς πέτρας, ὧν τὸ γῆρας μόνον αἱ πολιαὶ ἐλέγχουσιν.

Περὶ τῆς κώμης ταύτης μνήμη παραδεδομένα εἶνε τάδε: Ἡ Ἀγόριανη τανῦν ἔχουσα περὶ τοὺς 900 κατοίκους ἦν ποτε μᾶλλον πολυάνθρωπος και εὐδαίμων ὀνομάζετο δ' α' Ἀγιοὶ Ἀναργυροὶ ἢ α' Ἁγία Μαρίνα» ἐκ των παρ' αὐτῇ δύο ἐκκλησιῶν των ἁγίων τούτων, ὧν ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ σώζονται πολλὰ εἰρεῖπια καταστραφέντος παλαιοῦ χωρίου. Τὸ δὲ ὄνομα Ἀγόριανη ἔδηλον πότε τῇ κώμῃ ἐδόθη· οἱ δὲ κάτοικοι ἐρωτῶμενοι τί τοῦτο σημαίνει ἀποκρίνονται: «διότι τρέφει ἀγόρια, δῆλα δὴ πουτ...» (=παλληκαράδες). Κατεστράφη δὲ αὕτη ποτὲ οὕτως: Προεστῶς τις του χωρίου τούτου Κομνάς καλούμενος ἐπὶ τινος ἐπαναστάσεως γενομένης κατὰ τοὺς γέροντας Κατανᾶν, Γκαϊδαντζήν, Λάζον, Σταμάτην και ἄλλους κατὰ τὰ τέλη τῆς ἐ' ἐκατονταετηρίδος ἐπολέμησε κατὰ των Τουρκῶν ταύτης δ' ἀποτυχούσης, αὐτὸς μὲν διεπέρασεν εἰς Πελοπόννησον και κατόκησεν ἐν Καλαβρυτοῖς, ὅπου και ἐνυμφεῦθη, οἱ δὲ κάτοικοι πιστεύσαντες τοῖς ἀμνηστειῶν κηρύττοις Τουρκῶν προσῆλθον αὐτοῖς· ἀλλ' οὐτοι πρὸς τ' ἐκδικήσιν και παραδειγματισμὸν παρασπονδήσαντες τοὺς μὲν δυναμένους φέρειν ὄπλα ἀπέκτειναν, τὰς δὲ γυναῖκας και τοὺς παῖδας μετῴκισαν εἰς τι χωρίον τῆς Φθιώτιδος Ἀβλάκι, ἐν ᾧ ἐνεκα τῆς θερμότητος του κλίματος και του νοσώδους και των κωνόπων ἀπέθανον. Οἱ δὲ Τουρκοὶ ἐρημώσαντες κατοίκων τὴν Ἀγόριανην κατέσκαψαν αὐτὴν ἐκ θεμελίων.

Ὁ δὲ Κομνάς μετὰ εἰκοσι πέντε περίπου ἔτη καταλιπὼν τὴν Πελοπόννησον ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Φωκίδα μετὰ τῆς συζύγου και των ἐπτά υἱῶν και ἐπὶ τινα χρόνον κατόκησεν ἐν Χρυσῷ (Κρίση) τρεῖς περίπου ὥρας ἀπέχοντι τῆς Ἀγόριανης. Ἐκεῖ δὲ διατρίβων τρεῖς των αὐτοῦ υἱῶν ἀποκατέστησε, δούς αὐτοῖς γυναῖκας ἐγγωρίους, ἐν τριῶ χωρίοις, ἕνα μὲν ἐν Κρίση, ἕτερον δ' ἐν Ἀραχώθῃ (Ἀνεμωρεῖᾳ) και τρίτον ἐν Δαδίῳ. Μετὰ δὲ των ἄλλων υἱῶν αὐτοῦ Ἰωάννου, Θεοδώρου, Δημητρίου και Λουκά μετέβη ὕστερον εἰς τὴν Ἀγόριανην, ἐρημον ἦδη οὖσαν και δασώδη, ἧς τὰ εἰρεῖπια ἐκάλυπτον ἐλάται, βᾶτοι και πρίνοι· ἐνέμετο δὲ Τουρκὸς τις Ζαΐμης ἐξ Ἀμφισσης ὡς θέρετρον των αἰγῶν αὐτοῦ και προβάτων. Ἐν δὲ τοῖς

έρεπιούς τῆς πατρικῆς αὐτοῦ οἰκίας ἐν λόγῳ πυκνῇ ἐνεφώ-
λευεν ἄρκτος ἀρτιτόκος· ταύτην δὲ φρονέσας μετὰ τῶν σκύ-
μων αὐτῆς ἐξεκάθηρε τὸν τόπον τῶν δένδρων τε καὶ θάμων
καὶ ἤρξατο ἀνοικοδομῶν νέαν οἰκίαν. Ἀλλὰ τις τῶν ποιμέ-
νων τοῦ Ζαΐμη ὀνόματι Μπακλαῆς, ἐξ οὗ κατὰγονται οἱ νῦν
ἐν Ἀγόριανῃ Χαραμαῖοι, ἤγγειλε πρὸς τὸν αὐτοῦ κύριον ὅτι
ἔνθρωπός τις ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἔλθων καταλαμβάνει τὸ
θέρετρον κτιζῶν καὶ οἰκίαν. Ὁ Ζαΐμη ἀμελλητί ἀπέστειλε
Τούρκον, ὅστις τοὺς μὲν κτίστας ἐξεδίωξε, τὸν δὲ Κομνᾶν ὠ-
δήγησε πρὸς τὸν Ζαΐμη, κατοικοῦντα ἐν τῷ ἰδιοκτητῷ αὐτοῦ
χωρίῳ Καμάρα παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ Καλλιδρό-
μου κειμένη, τρεῖς περίπου ὄρας μακρὰν τῆς Ἀγόριανης, μη-
κέτι σωζομένη ὡς καταστραφείη ἐπὶ τῆς μεγάλης τοῦ 1821
ἐπαναστάσεως. Ὁ Κομνᾶς μὴ θεωρῶν εὐκαιρον νάποκαλύψῃ
τὰ περὶ τοῦ χωρίου καὶ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ οἰκίας καὶ τοὺς
ἰδίους σκοπούς, εἶπεν ὅτι ἀνδρῶσι τοῦ χωρίου μάλλον ὠφέ-
λιμος τῷ Ζαΐμη ἔσται· ὁ δὲ ἦ πεισθεὶς τοῖς τοῦ Κομνᾶ λό-
γοις ἢ πρόσωπιθεὶς ἀδυναμίας ἢ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν, ἐπέτρε-
ψεν αὐτῷ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς οἰκίας. Μετ' οὗ πολὺ δὲ ἄλ-
λοι τε καὶ οἱ διασσεωσμένοι ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ χωρίου
κάτοικοι μιμούμενοι τὸν Κομνᾶ συνήκισαν τὴν ἔρημον Ἀγό-
ριανην, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ βῆθεις Μπακλαῆς. Ἀλλ' οἱ νέοι
κάτοικοι ἐφοβοῦντο δαίμονα τινα, ὅστις κατὰ τὰς ψευδηγορίας
τοῦ Ζαΐμη, ἐπέιραζε τὸ χωρίον, ὅπερ διὰ τοῦτο δις καὶ ἠρη-
μώθη πρότερον, ἀποκρίπτοντος τοῦ πονηροῦ Τούρκου τὸ ἀλη-
θές αἷτιον τῆς καταστροφῆς τοῦ χωρίου. Ὁ δὲ τοῦ δαίμονος
φόβος μεγάλως ἐκόλυε τὸν συνοικισμὸν τοῦ χωρίου· διότι οἱ
δεισιδαίμονες κάτοικοι ἐφαντάζοντο ὅτι ὄντως ἐβλεπον δαίμονας
ἀναπηδῶντας ἐπὶ τῶν ἀποτόμων κρημνῶν καὶ ἐν ταῖς βα-
θείαις φάραξι ταῖς παρὰ τὸ χωρίον καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῦ
Παρνασοῦ διακτιωμένους.

Ὁ δὲ Κομνᾶς προσποιεῖτο ὅτι ἀληθῶς ἦν μέγας τις δαίμων·
ἀλλ' αὐτὸν συνέλαβεν αὐτὸς διὰ δοκάνου, κατασκευασθέντος
ἐξ ἀγρίας κραινείας (ἀγριοκρανεῖα κοινῶς), ἐν τῷ πρὸς βορρᾶν
τοῦ Κωρυκείου ἄντρου κειμένου τόπῳ ἐπὶ τῆς ἐξ Ἀραχῶνης εἰς
Ἀγόριανην ἀγούσης, ὅστις καὶ μέχρι τοῦ νῦν Δόκανον καλεῖ-
ται· ὅτι διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου ἐστίζεν (ἐβούλλωσεν)
αὐτὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ οὕτω πενήθιον καὶ συνήθη καὶ
εὐάγωνον ὑπέρητην τοῦ ἑαυτοῦ οἴκου κατέστησεν, ὅστις ὅμως
τὰς τοῦ κυρίου αὐτοῦ Κομνᾶ ἐντολὰς ἐξετέλει ἀντιθέτως, δὴλα
δὴ πᾶν ὅτι ἤθελεν ὁ Κομνᾶς νὰ πράξῃ ὁ δαίμων, ἔλεγεν αὐτῷ
νὰ μὴ πράξῃ· οὕτω δὲ ὁ δαίμων μετ' ἀπιστεῦτου ταχυτήτος
ἐξετέλει τὰ πάντα· μὴ δὲ μάλιστα τῶν ἡμερῶν εἰπόντος αὐτῷ
τοῦ Κομνᾶ νὰ μὴ κόψῃ ξύλα, ὁ δαίμων ἐκ τινος δάσους τοῦ
Παρνασοῦ ἔκοψε πολλὰς ἐκατοντάδας φορτίων, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξε-
πλήσσοντο οἱ κάτοικοι ἐπὶ τῇ ὑπερῶνθρωπῳ τοῦ ὑπέρητου ἐρ-
γασίᾳ. Ἀλλ' ἡ σύζυγος τοῦ Κομνᾶ, ἐν ᾧ ἐπλυνέ ποτε ἐν τῷ
ποταμῷ Χαράδρῳ ὀργισθεῖσα κατὰ τοῦ παραδόξου, ἐνοχλοῦν-
τος αὐτὴν τῷ πονηρῷ, ὑπέρητου, ἀγνοοῦσα ὅτι ἦν δαίμων
ἐκτύπησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέτωπον διὰ βεβρεγμένου ὑποκαμίσου

καὶ οὕτως, ἐξαλειφθέντος τοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου στίγματος (βούλ-
λας), ἐγένετο ὁ δαίμων ἄφαντος ὡς ἀστραπὴ μετὰ βροντῆς.
Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ μέγας δαίμων ἠφανίσθη συμπαραλαβὼν καὶ
τοὺς ἄλλους συντρόφους αὐτοῦ, οὐχ ἦττον ὁ Κομνᾶς πρὸς κα-
θησύχασιν τῶν νέων τοῦ χωρίου κατοίκων καὶ διηνεκῆ αὐτοῦ
ἀσφάλειαν ὑποζευξάς διδύμους μύσχους, ἄρρενα καὶ θήλειαν,
διὰ σιδηροῦ ἀρότρου διηυλάκισεν ὅλον τὸ χωρίον περίξ καὶ
ἅμα ἐπανήλθεν εἰς τὴν μεγάλην τοῦ χωρίου εἴσοδον, ὑπόθεν
ἤρξατο τῆς αὐλακῆς, ἔθαψε τοὺς μύσχους ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρό-
τρου, καὶ οὕτως ἡ Ἀγόριανη ἐγένετο ὑπὸ δαϊμόνων ἀπρόσ-
βλητος καὶ ἀπροσπέλαστος. Καὶ μέχρι τοῦ νῦν δὲ δεικνύνται
ὁ τόπος ὁ καλούμενος Δόκανον, ὡς εἴρηται, ἐν ᾧ ὁ δαίμων
ἐπαγιδεύθη, καὶ ὁ ἕτερος τόπος Σταυρός, ἐν ᾧ κείνται τεθαμ-
μένοι οἱ μύσχοι, καλούμενος οὕτως ἐκ τοῦ σταυροῦ, ὅν οἱ περὶ
τὸν Κομνᾶ ἔθηκον ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν εὐεργετικῶν μύσχων
εἰς ἀνάμνησιν μὲν τοῦ πράγματός, εἰς ἀποτροπὴν δὲ διηνεκῆ
τοῦ δαίμονος. Κεῖται δὲ ὁ Σταυρὸς πρὸς ἄρκτον τοῦ χωρίου
ἐπὶ τῆς ἐκ τῆς Κάτω εἰς τὴν Ἄνω Ἀγόριανην ἀγούσης,
τραχυτάτης δὲ καὶ εὐζώνῳ ἀνδρὶ, ἡδού. Θεωροῦντες δὲ οἱ κά-
τοικοι τὸν ὑπὸ τοῦ Κομνᾶ γενόμενον τοῦ ἑαυτῶν χωρίου ἀγνι-
σμὸν ὡς ἐπὶ τοσοῦτον μόνον χρόνον ἰσχύοντα κατὰ τῶν δαι-
μόνων, ἐφ' ὅσον οἱ κάτοικοι ἀγνεύουσι πάσης κακῆς πράξεως
καὶ τὸ χωρίον ἀποστέρει πονηροὺς ἀνθρώπους, πάντοτε αὐτοὶ
ἀπείχοντο ἐγκλημάτων ἐν αὐτῷ καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπήλκων
καὶ τοὺς ληστὰς. Καὶ ὄντως δὲ πολλὰ ληστῶν συμμορίαὶ
μνημονεύονται ὅτι ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀγόριανης κατε-
στράφησαν. Ἡ τῶν Καλτσάδων λεγομένη κατεστράφη περὶ
τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς
Ἀγόριανης, ἡγουμένου αὐτοῖς τοῦ Κομνᾶ Τράκα. Ἡ τοῦ Μυ-
λωνᾶ περὶ τὸ 1815 ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἡδηγουμένων ὑπὸ Θεο-
δώρου Τράκα υἱοῦ τοῦ Κομνᾶ. Ἡ τῶν Ἀγοριανικῶν Ζήση καὶ
Πατζαντάρα, οἵτινες μετασχόντες τῆς τοῦ 1854 Θεσσαλι-
κῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὸν Λεωνίδαν Κομνᾶ Τράκαν ἐπα-
νεληθόντες ἐγένοντο μετ' ἑνδεκα αὐτῶν ὁπαδῶν λησταί ὑπὸ
τὸν ἀρχιληστὴν Καραχάλιον καὶ ἐλυμαίνοντο ἰδίᾳ τὴν
Βοιωτίαν, Φωκίδα καὶ Ἀττικὴν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους διαι-
τώμενοι περὶ τὴν Ἀγόριανην ἐφρονεῖθησαν τῇ 23 Ἰουνίου τῷ
1855 παρὰ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν
συμπολιτῶν. Καὶ ὁ ἐκ Καστελλίου τῆς Γραβιᾶς ἀρχιληστῆς
Πανουριᾶς ὁ φρονέσας τῷ 1856 ἐν Λοκρίδι τὸν Ἀλέξανδρον Δ.
Ντάλιον ἐξάδελφον τῶν Τρακκίων ὡς καταδειξάντα τὸ ἐνδικί-
τημα τοῦ Ζήση καὶ Παντζαντάρα καὶ συντελέσαντα εἰς τὸν
φόνον αὐτῶν, ἐφρονεῖθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀγόριανης
ἐπίσης καταγομένου Ὀδυσσεῶς Μαυροδήμου.

Ἀνδρεῖοι δ' ὄντες καὶ φιλελεύθεροι οἱ Ἀγοριανῆται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος ἠγωνίσαντο κατὰ τῶν Τούρ-
κων, ἡγουμένου αὐτοῖς πάντοτε σχεδὸν τοῦ Κομνᾶ Θ. Τράκα
καὶ διεπρέψαν, ὡς βῆθησεται. Ἐπὶ δὲ Ὁθωνος συνεστασία-
σαν δις κατ' αὐτοῦ τῷ μὲν 1844, διότι κατὰ τὴν πρώτην
βουλευτικὴν ἐκλογὴν ἢ ἀντιθέτος πολιτικῆ μερίδος συνεργίᾳ καὶ

τῆς ἐξουσίας κλίψασα τὴν ἀληθῆ κάλην τῆς Γραβιᾶς ὑπέ-
βαλεν ἄλλην μετὰ ψευδῶν ψηφοδελτίων, τῷ δὲ 1848 δι'
ἄλλους τε λόγους καὶ διὰ τὰς περὶ τὴν ἐκλογὴν ἐπιμβάσεις
τῆς ἐξουσίας. Καθ' ἑκατέρας δὲ τὰς στάσεις ταύτας ἡγείται
τῶν κατοίκων Ἀγόριανης ἦσαν ἔνθεν μὲν ὁ τοῦ προεστῶτος
Θεοδώρου υἱὸς Σπύρος Τράκας ὁ ἐπὶ Καποδιστριαῦ καὶ ὕστερον
προεστῶς ἐπὶ μακρὸν καὶ δῆμαρχος περὶ τὰ δώδεκα ἔτη δια-
τελέσας, διαδεχόμενος τῷ 1829 τὸν προεσύτερον αὐτοῦ ἀδελ-
φὸν Δῆμον Τράκαν ἀποθανόντα τῷ 1829· οὗτος δὲ ὁ Δῆμος
εἶχε διαδεχθῆ τῷ 1822 τὸν ἑαυτῶν πατέρα Θεόδωρον ἀπο-
θανόντα τῷ ἔτει ἐκείνῳ καὶ διετέλεσε προεστῶς καθ' ὅλον τὸν
ἀγῶνα· ἔνθεν δὲ οἱ ἀνεψιοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος Κομνᾶ Τράκας,
Θεόδωρος Δ. Τράκας καὶ Ἰωάννης Σταμ. Τράκας.

Ὁ ἐγγονὸς δὲ τοῦ τῷ χωρίῳ Ἀγόριανῃ ἀνδρῶσαντος Κο-
μνᾶ Δημήτριος (καὶ Δῆμος) καλούμενος, υἱὸς δὲ τοῦ Ἰωάννου
μετονομασθείς, ἀδελφὸν δὲ πόθεν, Καλπούζος, ἀπῆλθεν εἰς Κων-
σταντινούπολιν καὶ ἠδυνήθη νὰ λάβῃ διάταγμα (φιρμάνι)
σουλτανικόν, καθ' ὃ ἡ Ἀγόριανη παρεχωρεῖτο τοῖς κατοίκοις,
διότι ἐν τῷ ἐπιτήμῳ κτηματολογίῳ (πλάκα κοινῶς ἐλέγετο)
τῆς Τουρκίας ἡ Ἀγόριανη ἦν σεσημειωμένη ὡς κεφαλοχώριον
ιδιόκτητον, καὶ οὐχὶ τσιφλικι. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὁ Ζαΐμης
καὶ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ φιρμανίου διετέλει κατέχων τὸ
χωρίον. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Καλπούζος ἀπελθὼν εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν τὸ δεύτερον ἔλαβε καὶ δεύτερον ὑπὲρ τῶν κατοίκων
φιρμάνιον καὶ ἐπανήλθεν εἰς τὴν οἰκίαν μετὰ δύο μουσταν-
τζίδων (γενιτζάρων τῆς σουλτανικῆς σωματοφυλακῆς), ὧν ὁ
μὲν μεταθάς, ὡς ἦν ἐντεταλμένος παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνή-
σεως, εἰς τὸ χωρίον ἀπέβαλεν ἐξ αὐτοῦ τὸν ἐπιστάτην (σοῦμ-
παση) τοῦ Ζαΐμη· ὁ δ' ἕτερος συλλαβὼν καθεῖρε σιδηροδέ-
σμιν τὸν Ζαΐμη, ὡς παραβάντα τὸ πρῶτον σουλτανικὸν δι-
άταγμα, καὶ εἶτα ἐμδιβάσας εἰς πλοῖον ἀπῆγεν εἰς Κων-
σταντινούπολιν· ἀλλ' οὗτος, ἵνα μὴ ὑποστῇ τὸν ἀτιμωτικὸν
τῆς ἀγῶνης θάνατον, λαβὼν κρυφίως δηλητήριον ἐτελεύτα
κατὰ τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλοῦν.

Ἀλλὰ δύο μόλις ἔτη κατεῖχον οἱ κάτοικοι τὸ χωρίον· διότι
ἅμ' ἀνεχώρησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ βῆθεις μουσταν-
τζής, ὁ υἱὸς τοῦ Ζαΐμη Μουσταφᾶς ἐκδικησὶν διὰ τὸν θάνατον
τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ κτήματος πνέων,
δολοφονήσας τὸν Καλπούζον κατέλαβε καὶ αὐτίς τὸ χωρίον.
Ἡ δὲ δολοφονία τοῦ Καλπούζου ἐγένετο ὡδὲ πως·

Ὁ Καλπούζος προσκληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ντελιστα-
μάτη, κειμένην παρὰ τὴν πλατείαν (χοροστάσιον) τῆς Ἀ-
γόριανης, ἵνα δῆθεν συσκεφθῶσι περὶ τοῦ ἐπιβληθησομένου ἐ-
κάστῳ πολιτῆ ἐράνου πρὸς ἀπότισιν τῶν χρημάτων, ἅπερ ἐ-
κείνος ἐξ ἰδίων ἐν Κωνσταντινούπολει ἐδαπάνησε πρὸς ἐκδοσιν
τοῦ τε πρώτου καὶ δευτέρου ὑπὲρ τῶν Ἀγοριανικῶν, ὡς εἴ-
ρηται, φιρμανίου, μετέβη ὠπλισμένος διὰ δύο ἐπιγυροῦσαν πι-
στολιῶν καὶ ἀργυροῦλου μαχαίρας (γιαταχανίου) φερωνύμου
τῆς ὠραίας αὐτοῦ σύζυγου Λελούδας. Εὗρε δ' ἐν τῇ οἰκίᾳ
ἔνθεν μὲν καὶ ἔνθεν τῆς ἐστίας παρὰ τὸν τοίχον τὸν Λάζον

καὶ Πάλλαν καθήμενους, τὸν δὲ Ντελισταμάτην ἰστάμενον
ἐν μέσῳ περίπου τῆς οἰκίας, ὅστις, ἅμα εἰσελθόντι τῷ Καλ-
πούζῳ, ὑπέβαλε προσκεφάλαιον μάλλινον παρὰ τὴν ἐστίαν,
ἵνα καθίσῃ μετὰξὺ Λάζου καὶ Πάλλα· μικρὸν δὲ τι πορρωτέρω
τῆς ἐστίας ἐκάθητο Τούρκος τις, ὅστις, ὅτε εἰσῆρχετο ὁ Καλ-
πούζος, συνεζήτηε λόγου ἕνεκα μετὰ τῶν ἄλλων περὶ ἐξευρέσεως
δῆθεν τρόπου συλλογῆς τῶν πρὸς τὸν Μουσταφᾶν ὑπὸ τῶν
Ἀγοριανικῶν ὀφειλομένων. Καθίσαντος δὲ καὶ τοῦ Καλπού-
ζου, ἤρξατο συζήτησις περὶ τοῦ ἀρμοδιωτέρου τρόπου τῆς
εἰσπράξεως τῶν ὀφειλομένων αὐτῷ χρημάτων. Καί, ἐνῶ προῦ-
βάλλοντο διάφοροι τρόποι, ὁ Ντελισταμάτης ἐξελθὼν ἐπορεύθη
πρὸς τὸν γείτονα Χαραμὴν κατασκευάζοντα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
ρακίην ἐκ στεμφύλων καὶ ἐμφορηθεὶς ἀκράτου ἐπανήλθεν εἰς
τὴν οἰκίαν, καὶ αἰφινιδίως, ὡς ἦν ὠρισμένος, ἐπιπεσὼν ἐκ τῶν
ὄπισθεν ἐκράτει τὰς χεῖρας τοῦ Καλπούζου ἀντερείδων τὸ
γόνυ πρὸς τὰ νῶτα αὐτοῦ, μόλις προλαβόντος νὰ ἐλκύσῃ σμι-
κρὸν τι τὴν αὐτοῦ μάχαιραν ἐκ τῆς θήκης, ὅτε συγχρόνως
ἐφορηήσαντες ὁ μὲν Πάλλας ἐβόηθει τῷ Ντελισταμάτῃ, ὁ δὲ
Λάζος ἀπελθὼν τῆς δεξιᾶς τοῦ Καλπούζου τὴν μάχαιραν ἐνέ-
πηξεν εἰς τὴν κοιλίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ παρακλήθεις Τούρκος
φονήσας: «Νὰ χαθῆτε Ῥωμαῖοι μὲ τὸ χάλι σας» ἐπυροβόλησε
διὰ πιστόλας τὸν Καλπούζον, ὅστις, καίπερ ἔχων τὰ ἔντερα
ἐκκεχυμένα, εἶτι ἀντεμάχετο κατὰ τῶν αὐτοῦ δολοφόνων. Καὶ
οὕτως ὁ μὲν Καλπούζος οἰκτίστῳ θανάτῳ ἀπώλετο· οἱ δὲ δολο-
φόνου μεταθέντες εἰς Ἀμφισσαν ἔλαθον παρὰ τοῦ Μουσταφᾶ
ὁ μὲν Λάζος τὰς ἐγγύς τοῦ χωρίου πρὸς νότον ἐν τῇ θέσει Χα-
θωτῇ κειμένης γαίας· ὁ δὲ Πάλλας τὰς ἐπίσης παρ' αὐτῷ
πρὸς ἄρκτον ἐν τῇ θέσει Μπουρμπούλου καὶ ὀλίγα χρέματα·
ὁ δὲ Ντελισταμάτης ἔλαθεν ἐκ τοῦ ἱπποστασίου τοῦ Μου-
σταφᾶ ἵππον ἀργυροχάλινον.

Τὴν δὲ δολοφονίαν τοῦ Καλπούζου ἡ σύζυγος αὐτοῦ Λε-
λούδα μαθοῦσα, ἐν ᾧ ἐπλυνεν ἐν τῷ Χαράδρῳ τὰ λευκὰ αὐ-
τοῦ ἐνδύματα ἐσπευθεν ὀλοφυρομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ντε-
λισταμάτη. Ἐκ τῶν ὀλοφυρῶν αὐτῆς ταραχθέντες ἐσπευσαν
ἄθροισ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀγόριανης καὶ μετεκόμισαν τὸν νε-
κρὸν τοῦ Καλπούζου εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐν-
δύσασαι αὐτὸν τὴν εορτάσιμον αὐτοῦ στολὴν κατέθεσαν ἐν
τῷ μέσῳ τῆς οἰκίας στρέψασαι τὸ πρόσωπον πρὸς ἀνατολὰς
καὶ καθεζόμεναι ἐθρήνου αὐτόν. Ἡ δὲ Λελούδα, κρατοῦσα
τὸ καθημαγμένον ὑποκάμισον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, καθήμενη
παρὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ἀπτομένη νῦν μὲν αὐτῆς, νῦν
δὲ τῶν χειρῶν, ἄλλοτε δὲ περιβάλλουσα αὐτόν καὶ καταφι-
λοῦσα ἀνεμμένη ἔχουσα τὴν κόμην ἐν θρήνοις καὶ γόοις ἔδει·

«Δὲν σ' τοῦ πα, Δῆμό μ', μὴ φορᾶ.—Λεβέντη μου,
Δὲν σ' τοῦ πα τρεῖς καὶ πέντε—Καλπούζο μου
Τὸν Λάζον μὴ πιστεύεσαι — Δῆμό μου
Τὸν Πάλλαν καὶ Σταμάτην — Λεβέντη μου
Γιὰτ' γέινικαν φίλ' τοῦ Μπηζαντέ
καὶ ἔχθροὶ εἶναι τοῦ χωριοῦ μας.
Ὁ Μουσταφᾶς τοὺς ἐβυλε,

διὰ νὰ σὲ σκοτώσουν,
Γιατὶ ἦσαν στῆλος τοῦ χωριοῦ
Τοῦ Μπειζαντέ ὁ φόβος.
Ἦσαν τὰστρί τῆς Ρούμελης
καὶ τὸ 'δικό μ' καμάρι.
Καὶ τώρα ἤδραν τὸν καιρὸ,
διὰ νὰ σὲ ξαπλώσουν,
ποῦ λείπει ὁ Τρακοκομνᾶς,
ὁ πρῶτος 'ξάδερφός σου.
Συγγέφιασαν οἱ οὐρανοὶ
κιὰστροπελέικια βίχγουν.
Ἡ 'Αγόριανη καὶ ἡ Λυάκουρα
τὸν σύντροφόν τους χάνουν
'ς τὸ αἶμα τὸν πελάγωσαν
οἱ ἄπιστοι φονιάδες
μὲ τὸ μαχαίρι 'ς τὴ καρδιά
ποῦ φέρνει τὸνομά μου.
Ἡ γῆς ἐσκίστη τρεῖς φοραὶς
Γιὰ νὰ τοὺς καταπίη
καὶ πάλι τοὺς ἐξέρινα,
Δὲν θέλει τοὺς φονιάδες.
Μαυροφορέστε σεῖς βουναὶ
κὴ 'Αγοριανιτοπούλαις.
Σὲ Τούρκους σὰς παράδοσαν
οἱ ἄπιστοι φονιάδες.»

Ὁ δὲ νεαρὸς κλέφτης Ἰωάννης Καλπούζος τρέφων σὺν ἀξανομένῳ τῷ αὐτοῦ σώματι ἀυξανόμενον τὸ πρὸς τοὺς δολοφόνους τοῦ αὐτοῦ πατρὸς μίσος, μάλιστα δὲ καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐρεθιζόμενος, ἔγνω ἵνα φονεύσῃ τὸν Λάζου, Πάλλαν Ντελισταμάτην καὶ Μουσταφᾶν. Διὸ συμβούλιον ἐγένετο τῶν κλεφτῶν Τρακαίων καὶ Καλπούζικων ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Βαρκῶ ὑπὸ γηραιὴν ἐλάτην, ἣτις καλεῖται μέχρι τῆς σήμερον «Ὁ Ἐλατος τοῦ Ἀνδρούτσου», διότι ὑπ' αὐτὸν συνήρχοντο ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ ἐκάστοτε πρακτέου οἱ Ἀνδρουτσαῖοι. Ἐπειδὴ δ' ὑπ' αὐτὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πατρὸς διηγεῖτο ὅτ' ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ διέτριβε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου Ὀδυσσεύς, ἡ ἐλάτη ἐπικαλεῖται ἐνίοτε «Ὁ Ἐλατος τοῦ Ὀδυσσεύς», «'ς τὸν Ἐλατο τοῦ Ὀδυσσεύς κτλ.». Πάντες δὲ οἱ κλέφται προθυμότερα ἀπεδέξαντο ὡς ἄριστον, ἵνα, νυκτὸς εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἀγόριανην, αἰχμαλωτίσαντες τοὺς τρεῖς Ἑλληνας δολοφόνους, ἀπαγάγωσιν εἰς τὸν Παρνασὸν εἶτα δέ, ἀφοῦ ἐνεδρεύσαντες συλλαβῶσι καὶ τὸν Μουσταφᾶν, σφάξωσι καὶ τοὺς τεσσαρεσθ' ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Καλπούζου, ὅστις, ὡς ἐλέγετο, πολλὰκις ἐκ τοῦ τάφου ἐν βαθείαις θεαλλῶσαι νυξίν ἤκουετο προσφωνῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπειλητικῶς κραυγάζων: «Παιδί μου Γιάννο, τὸ αἶμά μου!» Πικραλῶν λοιπὸν ὁ Ἰωάννης Καλπούζος περὶ τοὺς τεσσαράκοντα ὄδευεν ἐν νυκτὶ εἰς Ἀγόριανην, καὶ ἐγγὺς αὐτῆς ἀρικόμενος τοὺς ὄπαδούς κατέλιπε παρὰ τὰ πρὸς δυσμᾶς αὐτῆς κείμενα ἀλώνια ἐπὶ λόφου, ὅπως εἰσελθὼν αὐτὸς εἰς τὸ χωρίον,

ἀφοῦ κατασκοπεύσῃ τὰ περὶ τὰς οἰκίας τῶν δολοφόνων τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐν γένει, ἐπανεβλήθη ὅσον τάχος, ἵνα μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς ἢ πρῶτα ἢ οὕτως ἐχθρὰ τοῖς κλέφταις ἐγγὺς χωρίου διατρίβουσιν. Ἦν δὲ ὦρα, ὅτε αὐτοὶ ταῦτα σιγῇ ἐτεκτάναντο, ὡσεὶ δεκάτη. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι κλέφται ἄγρυπνοι ἐκαρπαδόκουν τὴν ταχείαν τοῦ Καλπούζου ἐπάνοδον οὕτως δὲ ταχύ· εἰσελθὼν εἰς τὴν παρὰ τὴν μεσαιάν γέφυραν τοῦ Χαράδρου πρὸς τῇ ἀριστερᾷ αὐτοῦ ὄχθῃ κειμένην οἰκίαν τοῦ Λάζου ἐνέτυχεν ἐν τῇ αὐλῇ πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας τῇ ἐπτακαίδεκατῇ κόρῃ τοῦ Λάζου Βασιλικῇ, ἣν ὡς ξένος δῆθεν διαβάτης ἠρώτησε μελιχίους λόγους περὶ τῆς ἀγνώστου δῆθεν αὐτῷ ἑδοῦ τῆς ἐξ Ἀγόριανης εἰς Ἀράχωβαν ἀγούσης. Καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ κόρη μικροῦ δεῖν, ἐντρομος γενομένη, εἰσῆρχετο εἰς τὴν οἰκίαν ἰδοῦσα ἄγνωστον ὄπλιτην· ἀλλ' ἰκετεύσαντος αὐτὴν τοῦ νεαροῦ κλέφτου ἵνα σμικρὸν τι παραμείνῃ, ἔστη αὐτῇ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος τῆς μικρᾶς τοῦ πατρικοῦ οἴκου κλιμακὸς καλυπτομένης ὑπὸ ὑπερυψήλου καρύας. Μόλις δ' ἤρξατο ὁ νέος ἐρωτῶν περὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καὶ σελήνης φῶς διὰ τοῦ φυλλώματος τῆς καρύας τὸ πρόσωπον αὐτῆς περιήγαγεν. Τότε ἐφάνη τῷ νέῳ ἡ Βασιλικὴ ὡς Νεράϊδά τις τοῦ Παρνασοῦ καὶ ἀκουσίως ἐφώνησε: «Σὺ εἶσαι ἡ Βασιλικὴ τοῦ Λάζου; Ἐγὼ εἶμαι ὁ υἱὸς τοῦ Καλπούζου...» Ἡ δ' εὐφυῆς Βασιλικὴ ὑπολαβοῦσα συγκεκινημένη εἶπεν: «Δὲν πταίει ὁ δυστυχὴς πατήρ μου, ἀλλ' ὁ φονιάς Μουσταφᾶς. Ὁ Καλπούζος ἠττήθη ὑπὸ τοῦ ἀκραίφνου ἀλλοῦ τῆς Βασιλικῆς καὶ ἔστη ὡς ἐμβρόντητος. Ἀλλ' ὅτε μικρὸν τι κάθωθεν ἐκ τοῦ ὑψομένου μεγάλου πρίνου, ὑφ' ἐν ἔκειτο ὁ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τάφος, δονουμένου ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐφάνη αὐτῷ ὅτι ἤκουσε τὴν φοβερὰν φωνήν: «Παιδί μου Γιάννο, τὸ αἶμά μου!», ἄνωθεν δ' ἐκ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἀνυπομότως ἀνέμενον αὐτὸν οἱ τεσσαράκοντα σύντροφοι, ὅτι τὸ τῶν κλεφτῶν συνθηματικὸν σύριγμα ἀντήχει: «Γιάννο, μᾶς πῆρ' ἡμέρα καὶ ἡ αὐγὴ!», ὥρμησε νάνελλῃ τὴν κλιμακὰ ἵνα εἰσβαλὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λάζου φονεύσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ἡ Βασιλικὴ περιπτύξασα αὐτόν εἶπε: «Γιαννάκη μου! τὸν πατέρα μου! Λυπήσου με! Ὁ νεαρὸς κλέφτης ἔμεινεν ἐνεὸς ἡ Νεράϊδα τοῦ Παρνασοῦ κατέστησε τὰς χεῖρας τοῦ τέκνου αὐτοῦ αἰχμαλωτίδας, καὶ ὁ τῶς ἄγριος κλέφτης ἐγένετο χειροῦθης τριπλήτης αὐτῆς μνηστήρ. «Ἰδικός σου, Βασιλική, εἰς τὸ αἶμα τοῦ πατρὸς μου!» — «Ἰδική σου, Γιάννη, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πατρὸς μου» ἦσαν ὁ τῆς μνηστείας δακτύλιος. Τῶν χειρῶν δὲ κρατούμενοι εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν. Ὁ δὲ παρὰ τὴν ἐστίαν καθήμενος Λάζος, τὰ ἐν τῇ αὐλῇ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς κλιμακῆς ἀγνοῶν, ἐντρομος ἐγερθεὶς εἶπεν: Καλπούζο, ἂν ἦλθες διὰ καλὸν εἰπέ μας, καὶ ἂν πάλιν ἦλθες διὰ κακόν, εἰπέ μας νὰ τὸ γνωρίζωμεν», καὶ ἐκφράσας σύναμα τὴν αὐτοῦ μεταμέλειαν ἀπέδιδε τὴν δολοφονίαν τοῖς Τούρκοις. Ὁ Καλπούζος ἀποδοῦς καὶ αὐτὸς τὰ πάντα τοῖς Τούρκοις προσηγόρευσε τὸν Λάζου πατέρα καὶ ὡς σύνδεσμον ἄρρηκτον συνδιαλλαγῆς καὶ διηγεοῦς ἀγάπης προὔτεινεν αὐτῷ τὸ μνηστεύμα τῆς Βασι-

λικῆς. Ὁ Λάζος ἐμπλεὺς χαρᾶς ἐπὶ τῇ εὐμενεῖ τοῦ θεοῦ τύχῃ ἐνηγκαλίσατο τὸν γαμβρόν· ἀμφοτέροι δὲ συνώμοσαν θάνατον τῷ Μουσταφᾶ καὶ παντὶ Τούρκῳ ἐπὶ τῆς μαχαίρας Λελοῦδας, ἣν ὁ Λάζος τότε ἀρπάξας εἶχε παρ' αὐτοῦ, νῦν δ' ἀπέδωκε τῷ νέῳ Καλπούζῳ.

Ἀλλ' ἦν ἤδη ὄρθρος ὁ Καλπούζος ὄρειλε νάνελλῃ· καὶ ἀπειλῶν εὔρε τοὺς συντρόφους ἠγανακτηκότας ἐπὶ τῇ βραδυτῆτι, οὐδ' ἠδυνήθη νὰ καταπραύνη αὐτούς. Ὅτε δὲ μάλιστα, ἀποκρούπων τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λάζου τελεσθέντα, εἶπεν αὐτοῖς ὅτι: ἐς ἄλλοτε ἀνάγκη νάνελλῃσι τὰ συμπεφωνημένα, οἱ πλεῖστοι, ἐμμανεῖς γενόμενοι καὶ ἀνακράζαντες: «Ποῦ εἶσαι καμμένη Δῆμος» ἰννοῦντες τὸν δολοφονηθέντα Καλπούζου, ἀπεχωρίσθησαν αὐτοῦ. Οἱ δὲ περὶ τὴν γῆραν τοῦ Καλπούζου ἐνῶ ἤλπιζον νὰκούσασιν τὸν φόνον τῶν δολοφόνων, αἰφνιδίως ἤκουσαν Ἀγοριανίτας ψιθυρίζοντας πρὸς Ἀραχοβίτας ἀρραβῶνας! Ἡ δὲ Λελοῦδα μόλις ἀκούσασα τὰ λεγόμενα λαβοῦσα ὑπὸ μάλης τὸ καθημαγμένον ὑποκάμισον ἀνῆλθεν εἰς τὸν Παρνασὸν ἵνα εὔρῃ τὸν υἱόν. Εὔρε δ' αὐτόν ἐπὶ τινος κορυφῆς ὑπεράνω τοῦ εἰρημένου Βαρκῶ, ὅπῃθεν κάτω ἐφαίνοντο ἡ Καμάρα ἐνθα κατόκει ὁ Μουσταφᾶς, ἡ Ἀγόριανη, ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ γηραιὸς πρίνος, ὑφ' ἐν ὃ τάφος τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ Χαράδρου, ἐξ ὧν ὑδρεύοντο αἱ καλλίκομοι παρθένοι τῆς Ἀγόριανης· ἐπηρείδετο δ' ἐπὶ τοῦ ὄπου αὐτοῦ βεμβάζων. Ἐξεπλάγη δὲ ἰδὼν πρὸ αὐτοῦ τὴν μητέρα, ἣτις μὴδὲ προσαγορεύασα αὐτὸν ἐπέπληξε δεινῶς εἰποῦσα σὺν τοῖς ἄλλοις: «Πῶς νὰ δεχθῶ νύμφην εἰς τὸ σπῆτι μου τὴν κόρην τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀνδρός μου; Πῶς νὰ χειρουργήσω συμπεθερον τὸν φονῆν Λάζου;»

Τέλος πολλὰ εἰπούτα μετὰ πάθους καὶ δακρύων καὶ μὴ δυνηθεῖσα νὰ μετατρέψῃ τὴν γνώμην τοῦ υἱοῦ, ὅπως διαλύσῃ τὸν ἀρραβῶνα τοῦτον, ἐξαγαγοῦσα ἡ καλλιχεῖρ Λελοῦδα ἐκ τοῦ κόλπου τὸ καθημαγμένον ὑποκάμισον καὶ ὡς μαινομένη ἀνατιτάξασα εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης ἀνεκραύλασεν: «ἂν δὲν χαλάσῃς τὸν ἀρραβῶνα μὲ τὴν κόρην τοῦ φονῆ τοῦ πατρὸς σου, καὶ τὸ ἰδικόν σου ὑποκάμισον ὅπου φορεῖς νὰ γείνη ἄν αὐτὸ τοῦ πατρὸς σου μὲ αὐτὸ τὸ ἰδικόν σου γαταγάνι», ἀγνοοῦσα ἡ τάλινα ὅτι ὁ υἱὸς λαβὼν παρὰ τοῦ Λάζου ἔφερεν αὐτὴν ἐκείνην τὴν μάχαιραν τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, τὴν Λελοῦδαν. Τοιαῦτα δὲ καταρωμένη τῷ υἱῷ πολλὰ κατῆλθεν ἐν νυκτὶ ὡς φιλοκύνητος Ἄρτεμις ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασοῦ καὶ μετ' οὐ πολὺ αἰεὶ πενητηροῦσα καὶ καταρωμένη τὸν υἱὸν ἐτελεύτα ἐν Ἀραχοβῇ ἔχουσα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τὸ αἰμοβαρὲς ὑποκάμισον καὶ ἐνταφιάσθη ἐν τῷ νατῆκῳ τῶν Ταξιαρχῶν μὴδέποτε θελήσασα νὰ ἴδῃ τὸν υἱὸν μέχρι θανάτου.

Ὁ δὲ θεὸς τοῦ Ἰωάννου Καλπούζου Κομνᾶς Τράκας ἐφρόντισε νὰ συνδιαλλάξῃ οὐ μόνον αὐτόν πρὸς τοὺς δυσμενῶς αὐτῷ δικαίμενους κλέφτας, ἀλλὰ καὶ ἅπαντας πρὸς τὰ ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν Λάζου, Πάλλαν καὶ Ντελισταμάτην καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐώρταζόν ἐν συμποσίῳ, χοροῖς καὶ ἀγῶσι πάλαι, δρόμου,

δισκοβολίας καὶ ἄλματος ἐπὶ τῇ τελείῃ μὲν τοῦ γάμου τῷ Ἰωάννου Καλπούζου καὶ τῆς Βασιλικῆς Λάζου, ὧν παράνυμφος ἐγένετο αὐτὸς ὁ γέρον Κομνᾶς Τράκας, μάλιστα δ' ἐπὶ τῇ ὄσονοῦπῳ ἐνάρξει τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως. Καὶ ὄντως μετ' οὐ πολὺ οἱ κλέφται τοῦ Κόρακος, τῆς Οἴτης, τοῦ Ὀλύμπο, τοῦ Ἐλικῶνος καὶ τοῦ Παρνασοῦ, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ ἄριστος πάντων Ἀνδρούτσος, ἤγειραν ἐπαναστάσιν καὶ ἔκαστος τῶν ἰσχυρῶν κλεφτῶν, ἀρχηγῶν τε καὶ ὀπλιταρχῶν, εἰκίει εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα τοὺς ἰδίους αὐτοῦ συμπολίτας καὶ γείτονας. Καὶ ὁ μὲν γηραιὸς Κομνᾶς Τράκας ἐκίνησε τὰ χωρία καὶ τοὺς σκιητάς ποιμένας (Βλάχους) τῆς Ἐσπερίας Λοκρίδος καὶ Δωρίδος, ὁ δὲ Ἰωάννης Καλπούζος τὰ τῆς Λεβαθείας καὶ πολλοὺς κατετρόπωσαν τοὺς Τούρκους· ἀλλ' ἐπελευσῶν ἐκ Θεσσαλίας ἰσχυρῶν Ἀλβανικῶν δυνάμεων διεπέρασαν εἰς Πελοπόννησον.

Ἀποτυχούσης δὲ τῆς περὶ τὸν Παρνασὸν ἐπαναστάσεως, ὁ εἰρημένος Μουσταφᾶς παρέπεισε πολλὰ αὐτῷ ὑποσχόμενος τὸν εὐμετάβλητον Πάλλαν νὰποδώσῃ ἣν περὶ τοῦ ἡμίσεος χωριοῦ εἶχε λάβει ἀποδείξιν· καὶ αὕτη ἀπέδθη τῷ Μουσταφᾶ, ὅστις ἐξεδίωξε καὶ πάλιν τοὺς ταλαιπώρους Ἀγοριανίτας εἰπὼν ὅτι δῆθεν οἱ Ἕλληνας γεωργοὶ συνανεμίγνουν ἰδίαις αὐτῶν ὠφελείας ἐνεκεν ἐπὶ τῶν ἀλωνίων τὰ ἑλληνικὰ τοῖς τουρκοῖς δεμάτις καὶ δράγματα (χειροβόλα) τῶν ληίων τοῦ σίτου, τῆς κριθῆς, τῆς φακῆς, τῶν λαθῶρων καὶ τῶν ἄλλων χειρῶρων.

Ἐπανῆλθον δ' ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰ ὄρη τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος οἱ κλέφται, μὴ δυνηθέντες νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς Πελοποννησίους εἰς ἐπαναστάσιν, ὧν ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης εἶπεν αὐτοῖς: «Παλληκάρια, δὲν εἶναι κείρος τώρα καὶ νὰ πηγαίνετε ὅπισω εἰς τὴν Ρούμελην, διότι δὲν μᾶς βαστᾶ ὄλους ὁ Μωριάς».

Μετὰ τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἐπάνοδον ἐτελεύτησεν ὁ Κομνᾶς Τράκας, καταλιπὼν πλὴν ἄλλων υἱὸν Θεόδωρον, ὅστις ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Καλπούζου· ἀμφοτέροι δὲ κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, θεωρούμενοι πάντοτε, ὅπως καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, ὡς κλέφται καὶ ἐπαναστάται. Ἐστάλη δὲ ποτε κατ' αὐτῶν ὁ δερβέναγας Ταίραγας· συμπλακίεντες δ' ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Λεβαθείας Βισβάρδη ἐφόνευσαν ἐκεῖνον τε καὶ τοὺς ὄπαδούς αὐτοῦ. Οὕτω δὲ φοβεροῦς γενομένους οἱ Τούρκοι κατὰ τὸ αὐτῶν σύστημα φόβου ἐνεκα καὶ ἡσυχίας χάριν διώρισαν τὸν μὲν Θεόδωρον Κομνᾶ Τράκαν προσετώτα Ἀγόριανη, τὸν δὲ Ἰωάννην Καλπούζου ἀρματωλὸν καπετάνιον Λεβαθείας.

Ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου ὑπεράνω τῆς ἀρχαίας Ἡρακλείας κεῖται ἐν κοιλάδι χωρίον Μυελὸς ἐν τῷ δῆμῳ Ἡρακλειωτῶν ἐπὶ τοῦ ὄρειου τῶν δυο ἐπαρχιῶν Παρνασίδος καὶ Φθιώτιδος. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ κεῖται ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν δάσει δρυῶν μεγάλῳ πυκνῷ, ἐν ᾧ λύκοι, ἀλώπεκες καὶ ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις πολλοὶ μοναῖς (μοναῖδες) χαυλιόδαντες διηπάσαντο· οἱ δὲ κλέφται ἐν σκοπιαῖς (λημέρια) ὑψηλαῖς ἐπισκόπου ἔθην μὲν ἄπασαν πρὸς βορρᾶν τὴν μεταξὺ Ὄθρους καὶ

Καλλιδρόμου κοιλάδα, δι' ἧς ῥέει ὁ Σπερχειός, μέχρι Θερμοπυλῶν, ἔνθεν δὲ πρὸς νότον τὴν μεταξὺ Καλλιδρόμου καὶ Παρνασοῦ, δι' ἧς ῥέει ὁ Κηφισός. Ἐν ταῖς σκοπαιῖς ταύταις πολλάκις συνήρχοντο τὰ κλέφτικα πρωτῶτα ἢ ἐν φάραγγιν ὑπὸ τὰς πυκνὰς δρυὶς διέφρευγον τὸ ὄμμα τῶν καταδικαζόντων αὐτοὺς δερβενακάδων. Ἡ δὲ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἦν τοῖς ἀρματολοῖς καὶ κλέφταις τὸ κρησφύγετον, διότι εὐκόλως ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ ἢ ἠδύνατον ἐν αὐτῇ νὰ μάχωνται ἢ ἐξερχόμενοι νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὸ βαθὺ τῶν δρυῶν δάσος ἢ νὰ τρέπωνται πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῆς Οἴτης, τοῦ Κόρακος, τοῦ Παρνασοῦ, ἔπερ ὡς τὸ ἐνδιαίτημα τῶν ὀρεσιβίων φιλελευθέρων ἐκείνων ἀνδρῶν οὕτω λαμπρῶς ὑμνησεν ἡ δημώδης ποίησις, ἢ ἀληθῆς τῆς νέας Ἑλλάδος Μοῦσα. Εἰς τὴν μονὴν ταύτην συμμορία ληστῶν Ἀλθανῶν ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους κατοίκους τινὰς τοῦ χωρίου Ξυλικῶν τοῦ δήμου Δρυμίας τῆς Λοκίδος τελευτήσας τότε εἰς τὴν Λεβαδίαν. Ὁ εἰρημένος ἀρματολόγος Λεβαδίας Ἰωάννης Καλπούζος ὁ γαμβρὸς τοῦ Λάζου καὶ σύζυγος τῆς ὠραίας Βασιλικῆς μαθὼν τὴν αἰχμαλωσίαν ἔσπευσεν εἰς ἀναζήτησιν τῶν ἀπαγωγέων· ἔγραψε δὲ καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ ἐξάδελφον Θεόδωρον Κομνῆ Τράκιαν προεστῶτα Ἀγόριανης, ἵνα καὶ αὐτὸς ὡς εἰδήμων τῶν ὑπόπτων ἐκείνων μερῶν ἐρευνήσῃ τὰ ἴχνη τῶν Ἀλθανῶν. Ὁ δὲ Τράκιος γνωρίζων τὰς περὶ τὸν Μυελὸν καὶ μέχρι σήμερον ὑπόπτους θέσεις, Πουρναράκι κτλ. ἔγραψε πρὸς Καλπούζον νὰ μεταβῇ ἐκεῖσε, ὅπου καὶ αὐτὸς ἀπέρχεται ἕχων πολλοὺς ὀπλίτας. Ἐκεῖ δ' ἀμφοτέρω συντυχόντες, κρύφα ἐν νυκτὶ περιεκύκλωσαν τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, ἐν ἧ κατασκοπήσαντες ἔμαθον ὅτι διέτριβον οἱ λησταὶ Ἀλθανοὶ δεσμίους ἔχοντας τοὺς αἰχμαλώτους ἐν τοῖς ὑπογείαις τῆς μονῆς θρωτοῖς δωματίοις (κελλίοις). Ὁ Καλπούζος θεὸς τὰς οἰκείας φρουρὰς καὶ ἐν θέσει επικαιροτάτῃ ἕνα ἐκ τῶν πρωτοπαλαιληκαριῶν αὐτοῦ ἀσφαλείας ἔνεκα, αὐτὸς περιήρχετο κατασκοπῶν τὰ ἐν τῇ μονῇ ἐνθα καὶ ἐνθα, ὠτακουστῶν, ἐγκύπτων εἰς τὰ ἐνδον αὐτῆς καὶ παντοῖα ποιῶν, οἷα οἱ νυκτιλόγοι περὶ τὰς νυκτομαχίας συνήθως ποιοῦσιν. Ἦν δὲ ἀνδρείος, ἐμπειρος, τὰ καθέκαστα στρατηγικῶς συλλογιζόμενος, νυκτιλόχος δεινὸς καὶ ἐν νυκτομαχίᾳ ἐμπειρότατος σκοπευτῆς, ἐφ' ᾧ καὶ μεγαλῶς ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Ἀνδρούτσου, οὗ ἀδελφοποιητὸς ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὡς ἦν ἔθος τοῖς τότε Ἑλλησι, μάλιστα δ' ἀρματολοῖς καὶ κλέφταις, καθάπερ καὶ ὁ Θεόδωρος Κ. Τράκις, ὃν τούτου ἕνεκα ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος ἀπεκάλει σταυροπατέρα. Κατασκοπήσας τὰ πάντα ὁ Καλπούζος ἐπανήρχετο, ἵνα ἐτοιμάσῃ τὰ πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν μονήν. Τὸ δὲ πρωτοπαλλήκαρον αὐτοῦ ἀγρυπνότατος χάριν τῆς στρατηγικῆς τοῦ αὐτοῦ ἀρχηγοῦ τιμῆς ἐφρούρει· μικρὸν δὲ τι περικιτέρω ἐφρούρει ἕτερος ἀρματολός. Ἐκάτερος δὲ τῶν φρουρῶν τούτων διετέλουν ἀπὸ τινος χρόνου ἐρωδῶντες νεαροὶ τε καὶ καλῆς ἐκ Λεβαδίας κόρης. Ἀντρασταὶ δ' ὄντες ὑπέβλεπον ἀλλήλους. Περὶ μέσσην δὲ νύκτα βλέπει τὸ πρωτοπαλλήκαρον ἄνδρα ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, ὃν ὑπο-

λαμβάνει ὡς τὸν αὐτοῦ ἀντραστὴν, καὶ καθ' ἑαυτὸν εἰπὼν αὐτῷ εὐκαιρία νὰπαλλαγῶ αὐτοῦ» καὶ ἐπυροβόλησε κατ' ἐκείνου· καὶ ἐν' ἀσφαλῆς ἢ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀντραστοῦ ἐφωρμήσατο καὶ ἐλυκῶσας τὴν μάχαιραν ἐκ τῆς ζώνης τοῦ κειμένου ἐπληξεν αὐτόν θανασίμως ἐπειπὼν: «Κάμε τώρα ἔρωτα!» Ὁ δὲ φρονεθεὶς ὑποντοθορούσας: «Μάννα μου! Βασιλική μου!» ἐξέπνευσεν. Σπεύσαντες δὲ τάχιστα πανταχόθεν οἱ ἀρματολοὶ πρὸς τὸν κρότον τοῦ ὄπλου, εὗρον τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Καλπούζον νεκρόν. Τί συνέβη; Ὁ ἀντραστὴς τοῦ φρουροῦ ἐφόρει ἐνδύματα ὅμοια τοῖς τοῦ Καλπούζου· ἐντεῦθεν ἡ ἀπάτη τοῦ πρωτοπαλλήκαρου ἐκλαθόντος τὸν αὐτοῦ πολυφίλητον ἀρχηγὸν ὡς τὸν αὐτοῦ ἀντραστὴν. Καὶ οὕτως ἐπληρώθη ἡ κατὰ τοῦ υἱοῦ Ἰωάννου κατάρτα τῆς μητρὸς Λελοῦδας, φρονεθέντος διὰ τῆς αὐτῆς μαχαίρας Λελοῦδας, δι' ἧς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Δῆμος Καλπούζος. Ἐτάφη δὲ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τῶν Ταξιαρχῶν, παρ' ἧ ἔδολοφονήθη.

Ο ΦΑΥΣΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ (*)

— ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ —

(Συνέχεια· ἴδε προηγ. φύλλον).

III

Ἡ μεγάλη ἐπιβολὴ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Φαύστου, ἡ πραγματευμένη ἐν τῇ ἀνεξίξει τοῦ ὅλου αὐτοῦ ποιητικοῦ δημιουργήματος, οὐδαμῶς σαφέστερον παρὰ τοῦ ἰδίου ὑπετυπώθη, ὅσα ἐν τοῖς τελευταίοις στίχοις τοῦ *Προλόγου ἐν τῷ Θεάτρῳ*

Ὅπως ἐπισφραγίσαι εἰς τὸ στενὸν
Κατ' ἐκ στανίων τοῦτο οἰκοδόμημα
Τὸν τῆς Δημιουργίας κύκλον σὺμπαντα
Καὶ ἐν λελογισμένῳ τάχει φέρεσθε
Ἐξ Οὐρανοῦ εἰς Ἄδου διὰ μέσου Γῆς.

Ἐν τῷ *Προλόγῳ* τούτῳ δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι καταστρώνονται ἡ αἰσθητικὴ δογματολογία τοῦ Γκαίτε, καὶ παρέχονται αἱ περιφανέστεραι ποιητικαὶ ὑποθήκαι παρὰ τοῦ ποιητοῦ ἐκείνου, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλων κατέγνω τὸ πνεῦμα τῆς ἰδίας ἐποχῆς καὶ ταύτην ἀκριβῶς τὴν γνῶσιν ὥρισεν ὡς τὸ πρῶτον ἐφόδιον ποιητοῦ, ὁραγομένου νὰ μεγαλοουργήσῃ. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ *Διευθυντοῦ τοῦ Θεάτρου*, ὅστις παρουσιάζει πρὸ τοῦ *Ποιητοῦ* τὴν φύσιν τοῦ λαοῦ, τοῦ μέλλοντος νὰ συρ-

(*) Γκαίτε: Φαῦστος. Μετάφρασις Γ. Κ. Στρατήγγ. Τύπος Α. Κωνσταντινίδου κτλ. 1887.

ρεῦση εἰς τὸ θεάτρον, εἰκονίζεται οὐ μόνον τὸ Γερμανικὸν δημόσιον, ἀλλὰ τὸ παγκόσμιον, τὸ μέγα δημόσιον, μεθ' ὧν αὐτοῦ τῶν ἰδιοτροπιῶν καὶ τῶν ἀπαιτήσεων, ἢ δὲ θέσις τοῦ ποιητοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ οὐδαμῶς διαγράφεται λαμπρότερον ἢ ἐν τοῖς στίχοις τούτοις τοῦ Γκαίτε. Τὸν *Ποιητὴν* ἐν τῷ *Προλόγῳ* παρουσιάζει ὁ Γκαίτε, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως, ὑποκειμενικὸν ὅλως, αἰρούμενον ἐν κόσμοις φανταστικοῖς, χρησιμοδότην τινὰ καὶ ὑποφήτην τῶν ὑπὲρ ἀνθρωπῶν ἀληθειῶν, μὴ πειθόμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινοῦ, συναισθανόμενον μετ' ἐγωισμοῦ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ θέσιν.

Ἄδιάφορος
Ὅσταν δὲ ἡ φύσις, τὸ αἰώνιον
Τοῦ μίτου μήκος περιστρέφει πάντοτε
Περὶ τὴν ἡλακκάτην· ὅταν ἡ πληθὺς
Ἡ δύσχηος τῶν ὄντων πάντων φύρηται
Ἐν τῇ δυσαρμονίᾳ, ποῖος πάντοτε
Ἀποχωρίζει ἐν γραμματικῇ ἀρμονικαίᾳ,
Ζωὴν ἐμπνέων καὶ βυθὸν καὶ κίνησιν;

Τίς τὰ ὠραῖα ἄνθη τῆς ἀνοίξεως
Ἐγκασιέρι τῶν βημάτων ἐμπροσθεν
Τῆς ἐρωμένης; Ποῖος τὰ ἀσήμαντα
Πράσινα φύλλα διαπλέκει εἰς στέφανον
Τιμῆς καὶ δόξης;
Τὸ κράτος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ἔκλαμπρον
Διακδηλοῦται ἐν τῷ ποιητῇ.

Ὅστω λαλεῖ ἐν στίχοις ἐξόχου κάλλους ὁ *Ποιητῆς*, ἀγανακτῶν πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ *Διευθυντοῦ τοῦ Θεάτρου*. Ἄλλ' ὁ *Ποιητῆς* βεβαίως δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸ γνήσιον φρόνημα τοῦ Γκαίτε, ἀλλ' ὠρισμένας αἰσθητικὰς ἰδέας, ἐπικρατούσας καὶ τότε καὶ νῦν, παρὰ τισὶ κύκλοις, καὶ ἄς δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ ὁ Γκαίτε. Ἐν τῷ *Διευθυντῇ* ὅμως, ὅστις ἐκ τοῦ συν-εγγυς καὶ ἀπὸ τῆς πείρας κατέχει τὴν ἀληθῆ ὄψιν τῶν πραγμάτων, εὐγλωττότερος καταφθάνεται ὁ Γκαίτε, καταδεικνύς ὅτι οὐχὶ ἀτιμωρητὴ δύναται νὰ παρίδῃ τις τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συγχρόνων του, ὡς οὐδεὶς τῶν μεγάλων ποιητῶν παρεῖδεν αὐτάς. Ὅτι δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἠκολούθησε καταδεικνυσὶν ὁ Γκαίτε κατὰ πᾶσαν σελίδα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου. Δὲν διαβουκολεῖται ὁ μέγας ποιητῆς ὑπὸ τῶν κενῶν ἰδεῶν τῆς ποιητικῆς θεοπνευστίας, οὐδὲ κλείεται ἐν ἑαυτῷ, οὐδὲ καταπονεῖ δι' ἀπεράντου ὑποκειμενικότητος. Κατανεῖ ὅτι ὁ ποιητῆς εἶνε ὄργανον τοῦ δημοσίου, ὅτι παρέρχεται ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἵνα τέρψῃ τὸ κοινόν, τοῦ ἵποιοῦ ἀπαιτεῖ τὰ χειροκροτήματα. Ἐννοεῖ ὅτι οὔτε εἰς τὸ ἀπομακρυσμένον παρελθὸν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ ζῆ, οὔτε εἰς τὸ ἀπώτατον μέλλον νὰ ποδῆ. Βεβαίως ὑπάρχουσι ποιητικὰ πνεύματα, προωρισμένα νὰ τερπωσιν ὠρισμένους κύκλους καὶ ὠρισμένα ἄτομα καὶ ταῦτα δύναται νὰ φέρωνται κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἄλλως ὅμως ἔχει περὶ τῶν ποιητῶν τῶν ἀποβλεπόντων πρὸς τὸ μέγα δημόσιον καὶ τῶν ἵποιοῦν ἢ ἐνδιαθέτος ποιητικὴ δύναμις δὲν πρέπει νὰ ἀναλύσῃται περὶ τὰ μικρά. Μεταξὺ τῶν ποιητῶν τούτων καὶ τοῦ δημοσίου ὑπάρχει ἀλληλεγγύη τις. Ἐκείνοι παρέχον-

ται τὴν ἐμπνευσιν αὐτῶν καὶ τούτο θεωρεῖται αὐτοῖς τὴν δόξαν, τὰ χειροκροτήματα, τὰς θαυμάσιαις, τὴν ἀθανασία. Ἄλλ' ἀπὸ παντός κατενόησεν ὁ Γκαίτε ὅτι ἡ κλίμαξ δι' ἧς ἀνερχόμεθα πρὸς τὸ μέλλον στηρίζεται πρὸς τὰς πρώτας αὐτῆς βαθμίδας ἐπὶ τοῦ παρόντος. *Ἐὰν θέλητε τὰ μεγαλοουργήσετε* εἰπέ που, *ἀντιλήσατε ὅσα δυνάτον πλείορας ἰδέας ἐκ τῆς ἐποχῆς σας*. Μὴ συγγέωμεν τοὺς ἥρωας τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων, τοὺς παροραθέντας ὑπὸ τῆς ἐποχῆς των, πρὸς τοὺς ποιητάς. Καὶ βεβαίως μὲν ὁ Κολόμβος καὶ ὁ Γαλιλαῖος ἐνεπαίχθησαν, ἀλλ' οὔτε ὁ Σαίξσπιρ οὔτε ὁ Μίλτων, ὡς εἶδειεν ἡ νεωτέρα αἰσθητικὴ, ἠγνοοῦντο ὑπὸ τῆς ἐποχῆς των. Τὰς ἀρχὰς ταύτας ἄς ἐπεβεβαίωσε διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας ὁ Γκαίτε, διατυπεῖ ἐν τοῖς στίχοις τοῦ *Προλόγου ἐν τῷ Θεάτρῳ*.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὡς ποιητῆς ὁ Γκαίτε. Δὲν εἶχεν οὔτε τὸν ἀτομισμὸν τοῦ Βύρωνος οὔτε τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ Σίλλερ καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἐπιζήσῃ πλείοτερον καὶ ἐκείνου καὶ τούτου, ὡς ἐπιζῆ πάντων ὁ Σαίξσπιρ, τὸ συγγενέστερον πρὸς τὸν Γκαίτε ποιητικὸν πνεῦμα. Πεπροικισμένος φύσει ὑπὸ τῆς ἐνδιαθέτου ἐκείνης γαλήνης, ἥτις παρουσιάζει τὰ γεγονότα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ὄψιν, παρέχει ὡς ποιητῆς τὴν μεγαλειότεραν ποικιλίαν καὶ δύναμιν. Δὲν ἀναφέρει τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν ὁ Γκαίτε, οὐδὲ βλέπει τὰ πάντα διὰ τῶν διοπτρῶν τοῦ ἰδίου πάθους ἐν τῷ αὐτῷ μονοτόνῳ χρώματι. Ζωγραφεῖ τὴν φύσιν καὶ τὸν ἀνθρωπῶν ὡς ἔχουσι. Βλέπων τὸ πᾶν ὡς ἐξ ἀποστάσεως καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, λησμονεῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ ποιητικῇ αὐτοῦ δημιουργίᾳ. Ἐργάζεται χάριν τῶν ἄλλων ἢ κατορθοῖ νὰ φανῆται ἐργαζόμενος οὕτω. Ὁ πολὺς Condorcet, κρίνων τὸν Βολταίρον, λέγει: Ἴνα ζωγραφίσῃ τις τὰ πάθη δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ τὰ αἰσθανθῇ, ἀλλὰ νὰ δυνηθῇ νὰ παρατηρήσῃ αὐτὰ καὶ νὰ κρίνῃ τὰ ποτελέσματα καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ ὅν χρόνον, παύοντα νὰ κρατῶσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, δὲν ὀφίστανται πλέον ἢ μόνον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μνήμῃ. Ἴνα αἰσθανθῇ τις αὐτὰ ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ καρδίαν ἵνα τὰ ἐκφράσῃ, φύσιν, ἐπὶ μακρὸν ἐξασκηθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν καὶ τελειοποιηθεῖσιν διὰ τῆς σκέψεως — Ἐπὶ οὐδενὸς ποιητοῦ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Condorcet ἀρμοδιότερον, ὅσα ἐπὶ τοῦ Γκαίτε. Θὰ ὑπέθετέ τις, λέγει ἡ Me de Staël ὅτι ὁ βίος οὐδόλως ὄρη ἐπὶ τοῦ Γκαίτε καὶ ὅτι περιγράφει αὐτὸν ὡς ἀπλοῦς ζωγράφος, ἀποκαταστάς διὰ τοῦ χρόνου ψυχρὸς θεατῆς τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος. Καὶ ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ποδῶσμεν εἰς ἀδυναμίαν τὸν χαρακτῆρα τούτου τοῦ μεγάλου ποιητοῦ. Ἡμεῖς τείνομεν νὰ παραδειχθῶμεν μᾶλλον ὅτι ὁ Γκαίτε ἐπεβλήθη ἐπὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἢ ὅτι ἡ ἰδιοσυγκρασία αὐτοῦ ἐκάνοιτε τὴν ποιητικὴν παραγωγήν. Ὁ Γκαίτε βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν ἀπαθὴς φύσει, ὡς ἠθέλησαν νὰ χαρακτηρίσωσιν αὐτὸν κριτικοὶ τινες. Ὁ Βέρθερος αὐτοῦ, πρῶτον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ βίου τοῦ Γκαίτε, καὶ ἦν εὐεπιφορώτερος ὑπὸ τῆς ἐμπνεύσεως διετέλει, καταδεικνυσὶν αὐτὸν μίαν τῶν θερμότερων ποιητικῶν φύσεων. Τίς ἐν τῷ Βέρθερῳ δὲν

διαβλέπει αυτόν τὸν Γκαίτε; Τίς ἐν τῷ πάθει τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων τοῦ Βερθέρου, δὲν διαβλέπει τὸ αὐτὸ πάθος, ὅπερ ἐπέπευσε τὰς πρὸς τὴν κόμησσαν Stolberg ἐπιστολάς τοῦ ποιητοῦ; Καὶ τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν περιπάθειαν ταύτην διετήρησεν ὁ Γκαίτε μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ βίου του. Καὶ δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι, ἂν ἐκράτει ἑαυτοῦ ὡς ποιητοῦ καὶ διηύθυνε ὑπὸ τὴν ψυχρὰν κρίσιν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ δημιουργίαν, ἀλλ' ὅμως ἦττον ἐκράτει ἑαυτοῦ, ὡς ἀνθρώπου. Ἔχει τις ἀνάγκη γαλήνης, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ἵνα γράψῃ καὶ τὸ παθητικώτερον ἔργον. Ἄλλ' ἡ γαλήνη αὕτη, δι' ἧς ὠπλιζέτο, δημιουργῶν τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα δὲν ἀπέσβεσεν ἐν αὐτῷ διὰ τῆς συνήθειας τὸ πάθος. Δὲν ἐγένετο ψυχρὸς θεατὴς τοῦ κόσμου, ὡς ὁ κωμωδός, ὁ ἐκ συνήθους συγκινούμενος. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1823, ἔγραφε τὴν παθητικώτερον ἐπιστολήν, ἀναρρωνίων αὐτός, πρὸς τὴν ἐπιθανάτιον κόμησσαν, ἣν τοσοῦτω ἠγάπησεν. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπιστολαὶ μεταξὺ τοῦ Γκαίτε καὶ τῆς κομῆσσης Stolberg, πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ μνημείου, ἐπέχουσιν ἐπιβλητικὸν μεγαλεῖον. Ἡ φίλια αὕτη, λέγει ὁ Blage de Burg, ἡ συναφθεῖσα ἐν τῇ ἡοί θερμῆς καὶ ποιητικῆς νεότητος, ἡ μόλις ἐπισκιασθεῖσα ἐν τῇ μεσημβρίᾳ τοῦ βίου καὶ ἡ ἀναγεννωμένη πλήρης γαλήνης πρὸ τῶν προθύρων τῆς αἰωνιότητος, ἁμοιάζει πρὸς τὰ διακυγῆ ἐκείνα νάματα, ἅτινα ἀπόλλυσι τις ἀπὸ τῆς ὕψεως, μόλις ἐξερχόμενα τῆς κοίτης των καὶ ἅτινα συναντῆ τις κατόπιν εἰς μεγαλοπρεπεῖς ποταμούς, καθ' ἣν στιγμὴν καταποντίζονται εἰς τὸν Ὀκεανόν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Γκαίτε ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ποιητής. Θερμὸς καὶ εὐαίσθητος ὡς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ψυχρὸς καὶ ἀκριβῆς παρατηρητὴς ὡς ἄνθρωπος τῆς διανοίας, κατόρθωσε νὰ συγκρατῆσθαι τοὺς ἀντιθέτους τούτους χαρακτῆρας, τῶν ὁποίων ἡ κρῆσις οὐδαμῶς ἐπετελέσθη ἐξοχώτερον ἢ ὡς ἐν τῷ *Φαῦστο*. Ἐν τῷ *Προλόγῳ ἐν τῷ Θεάτρῳ* ἐξομολογῶν, ὡς εἶδομεν, ὁ Γκαίτε τὰς αἰσθητικὰς αὐτοῦ ταύτας πεποιθήσεις, παρέχει τὴν λαμπροτέραν εἰκόνα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος.

IV

Ἀπὸ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ ἀμόρφου ἐκείνης περὶ τοῦ δόκτορος Φαῦστου παραδόσεως, ἐξήγαγεν ὁ Γκαίτε τοὺς δύο μεγάλους δραματικούς τύπους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, τὸν Φαῦστον καὶ τὸν Μεριστοφελῆ, τὸ πνεῦμα τὸ μοχλοῦν περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς φθορᾶς, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν δαίμονα. Μεταξὺ τῶν δύο ὑψηλῶν καὶ μεγάλων τούτων τύπων, κεῖται τρυφερὸς καὶ πλήρης λυρικοῦ κάλλους καὶ γραφικῆς ἁρμονίας, ὁ τύπος τῆς Μαργαρίτας, ἣτις ὡς ἀσθενὴς κισσὸς πλέκει τὸν βίον αὐτῆς περὶ ἐκείνου καὶ ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὴν δηλητηριώδη σκιάν τοῦ ἀποστάτου τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀποστάτου τοῦ κόσμου. Ἐξοχοὶ δ' οὕτως ἀποδαίνουσι καὶ οἱ τρεῖς τύποι, περὶ οὓς

ἀνεליσσεται ἐν μικρογραφίᾳ σύμπαξ ὁ βίος καὶ περὶ οὓς συμπλέκονται αἱ θαυμασιώτεραι σκηναὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου, μεθ' ὧν τῶν δυνάμεων τοῦ πρώτου καὶ μεθ' ὧν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ δευτέρου. Ἄκαταπαύστως κυφορῶν καὶ παράγων τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ὁ Γκαίτε, κατόρθωσε νὰ περιλάβῃ ἐν αὐτῷ τὴν ἀδιαλείπτως προσπίπτουσαν αὐτῷ εἰκόνα τοῦ βίου, ἐπαλλὰξ μεταπηδῶν ἐπὶ τὰς ποικιλωτέρας τοῦ ἐπιστητοῦ χώρας, φωτογραφῶν τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἀναπαριστῶν τὴν φύσιν, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ μυστηριώδει καὶ ἀενάῳ δράσει καὶ μεταμορφώσει. Ἡ γαλήνη καὶ ἡ θύελλα, ἡ στιγμὴ καὶ ἡ αἰωνιότης, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ἡ στοργὴ καὶ τὸ φίλτρον, ὁ ἔρως καὶ ἡ μανία, ὁ δόλος καὶ ἡ ἀρετὴ, οἱ γέλωτες τοῦ Ἄδου καὶ τὰ μειδιάματα τῶν Χερουβείμ, πᾶν ὅ,τι ὑποκειμενικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν περὶ αὐτὸν ζωϊκὸν καὶ ἄψυχον κόσμον, τὰ πάντα συμμίγνυνται ὡς ἐν δαιμονίῳ ἀμελγάματι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ἀναδεικνύοντα αὐτὸ κατὰ τὸν Κέκην ἔπος καὶ δρᾶμα συγχρόνως, τραγῳδικὰν καὶ κωμωδίαν, ἐκλογὴν καὶ σάτυραν, εἰδύλλιον καὶ διθύραμβον. Μία σκηνή, μία ἰδέα, ἐν ἄμα, μία λέξις πολλάκις παρουσιάζουσι, κατὰ πᾶσαν σελίδα, τῷ ἐμβριθεῖ παρατηρητῇ ἐν τμημα τοῦ λαβυρίνθου τοῦ κόσμου. Καὶ ταῦτα πάντα συνέχει ἐν ἁρμονίᾳ πλαστικωτάτῃ ἡ δαιμονία διάνοια τοῦ Τεῦτονος ποιητοῦ, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου διασταυροῦνται τὰ νήματα τοῦ ποικίλου αὐτοῦ μικροκόσμου, οὗ διευθύνει τὰς κινήσεις — διότι οἶδεν ὁ ποιητὴς *νάποχορίζῃ ἐν γραμμαῖς ἁρμονικαῖς τὴν ἐν τῇ θυσαρμονίᾳ φερομένην ὀδύνην πληθὺν τῶν ὄντων*. Δὲν συνδέει τὰς εἰκόνας ἐν τῷ *Φαῦστο*, λέγει ὁ σοφὸς καθηγητὴς κ. Καζάκης, ἡ τυπικὴ ἐκείνη ἐνότις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἡ τινε ἐχρήσαντο οἱ ποιηταὶ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἐν τούτοις αὐστηροτάτῃ συνδέει ἐνότις δράσεως, ζωῆς, ἐνεργείας, τὸν μυστηριώδη τούτον κόσμον, ἐν ᾧ κατοπτρίζεται τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. — Καὶ ἡ θαυμασιὰ αὕτη συνεκτικότης, ἡ συγκρατοῦσα καὶ κατακοσμοῦσα τὸ ὀλύμπιον δημιουργημα, εἶνε ἀπόρροια τῆς ἰσχυρᾶς ἐποπτικότητος τοῦ ποιητοῦ, ἐποπτικότητος, ἧς τὴν διακύβαν ἀπεργάζεται ἡ γαλήνη, μεθ' ἧς, καθ' ἣν εἶδομεν, ὡς ποιητῆς, παρακολουθεῖ τὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς ὁ Γκαίτε. Ἄλλὰ καὶ τῆς γαλήνης ταύτης καὶ τῆς διαυγοῦς ἀντιλήψεως τοῦ Γκαίτε ἐάν ζητήσωμεν τὴν ἀρχήν, θὰ εὐρωμεν αὐτὴν ἐν τῇ θετικῇ αὐτοῦ διαπαιδαγωγῆσει καὶ τῇ σπουδῇ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Αἱ μεγάλαι περὶ τὴν φύσιν ἔρευναι τοῦ Γκαίτε, αἱ ἀναδεικνύουσαι αὐτὸν μέγαν καὶ ἀνεγνωρισμένον φυσιοδίφην, ἐχαλιναγώγησαν καὶ ἐκανόνισαν τὴν πτῆσιν τῆς φαντασίας αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν παρουσιάζεται ὁ ποιητῆς, ὁ οὐχὶ κατεχόμενος καὶ φερόμενος ὑπὸ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ φέρων καὶ κανονίζων αὐτὸ, κατὰ μαθηματικὸς ὑπολογισμούς. Πρὸ τοῦ γραφεῖν του ὁ Γκαίτε δὲν παρουσιάζει τὴν εἰκόνα ἐξάλλου καὶ πυρέσσοντος θεολόγου, κατεχομένου μέχρι παρακοπῆς ὑπὸ τοῦ δαιμονίου· ἀλλὰ

παρουσιάζει τὴν εἰκόνα τοῦ φυσιοδίφου, τοῦ ἐξετάζοντος ἐν γαλήνῃ τὰς συνθέσεις τοῦ ἀτόμου καὶ παρακολουθοῦντος τὰς μεταμορφώσεις τοῦ κυττάρου.

Ὁ σκοτεινὸς τῆς παραδόσεως Φαῦστος δὲν εἶνε ὁ Φαῦστος τοῦ Γκαίτε. Ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Γκαίτε ἀπὸ τοῦ κοινῶ ἐκείνου τύπου πλαστουρεῖται ὁ τύπος τοῦ γηραίου φιλοσόφου, ὃν τόσῳ ἐξόχως παρουσιάζει ἐν τῷ πρώτῳ μονολόγῳ ἐξομολογούμενον ὁ ποιητῆς. Ὅντως ἐξόχως παρουσιάζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ὄλου δράματος ὁ ἦρωσ τοῦ ποιητοῦ. Ἐν ὑψηλόῳ στενῷ δωματίῳ, πρὸ τραπέζης, ἦν κατακαλύπτουσι σύμβολα, βιβλία, ἐργαλεῖα, φιάλαι, πάντα τὰ ὄργανα δι' ὧν ὁ γηραῖος σοφὸς ἐπιζητεῖ τὴν λύσιν τῶν αἰωνίων προβλημάτων, κάθηται προσκεκυρῶς ὁ πολὺς Φαῦστος. Εὐρίσκειται ἐν μίᾳ τῶν στιγμῶν ἐκείνων, καθ' ἣς ὁ ἄνθρωπος συγκεντρῶνται πρὸς στιγμὴν εἰς ἑαυτὸν καὶ βλέπει παρερχόμενον πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἐν καλειδοσκοπεῖῳ, σύμπαντα τὸν βίον, ἐν μίᾳ τῶν στιγμῶν ἐκείνων, καθ' ἣς διαπύρως νοσταλαγεῖ τις τὸ παρελθόν καὶ ὄρωδαί πρὸ τοῦ μέλλοντος. Ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, ἱατρικὴν, νομικὴν καὶ θεολογίαν ἔτι, μετὰ ζήσεως, ἀνῆλθεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ ἐπιστητοῦ χώρας, ἀλλ' ὅσῳ ὑψηλότερον ἀνῆλθε τόσῳ εἶδε πρὸ αὐτοῦ εὐρυνόμενους τοὺς ὀρίζοντας τῆς γνώσεως καὶ κατεῖδεν, ὅτι οὐδὲν *νὰ μάθωμεν δουράμεθα*. Ποῖον ἄρα τὸ τέρμα τῶν κόπων καὶ τῶν μελετῶν, περὶ ἧς ἔδραπάνησε τὴν νεότητα καὶ πρὸ τῶν ὁποίων παρεῖδε τὰς τέρψεις τοῦ βίου; Δὲν ἠσθάνθη ὁ γηραῖος σοφὸς τὸ θάλασπος τῶν ἀσπασμάτων τῆς ἐρωμένης, οὐδὲ τοὺς παλμούς τοῦ πάθους ἐγνώρισεν, οὐδ' ἐκλείσει ποτε τὰ βλέφαρα ἐπὶ παρθενικῶν κόλπων. Παρεῖδε τὸ πᾶν πρὸ τοῦ πᾶθους τῆς γνώσεως. Καὶ ἦδη τίνος ἀπήλασε; Ἡ πικρὰ ἐκείνη μεταμέλεια, ἡ παρακολουθοῦσα τὰς ἀνεπανορθώτους ζημίας, κατατρώγει τὰ σπλάγχνα τοῦ γέροντος Φαῦστου, καὶ συγκινεῖται ὡς κόρη ὁ πρεσβύτες, ὁ οὐδέποτε γνωρίσας τὰς συγκινήσεις τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς φιλίας καὶ ὅστις, ἐν τῷ βίῳ τῆς διηνηκοῦς ἐρεύνης, ἐπελάθετο ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν συγκινήσεων τῆς στοργῆς. Τὰ πάθη, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐκλείσεν ἐπὶ τὸσαῦτα ἔτη τὰ στέρανα του, εἰσρέουσιν ἄφθονα ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν παλίσσορον ταύτην κλονίζονται τὸ ἀτυχεῖς θῦμα τῆς ἐπιστήμης καὶ:

Ἦ θελημένη φίλη

λέγει πρὸς τὴν Σελήνην, μετὰ πάθους εἰκοσαετιδος ἔραστοῦ, ὁ πολιογένης πρεσβύτες

Εἰς τὰς κορυφὰς
Εἶθε νὰ ἰδύναμην τῶν βουβῶν ἐγὼ
Τὸ βῆμά μου νὰ φέρω, ὑπὸ τὸ γλυκὺ
Κ' ἐράσμιόν σου σέλας, καὶ εἰς σπῆλαια
Ἵπὸ τὸ σὸν λυκῶνος νὰ λικνίζωμαι
Ἐπ' ἄνω τῶν λευκῶνων, ἀποθήμενος
Τῆς ἐπιστήμης πάντας τοὺς καπνοὺς κ' ἐντὸς
Τῆς ζωοφόρου δρόσου σου νὰ λούωμαι.

Καὶ ἐξακολουθεῖ εἶτα ἐν πικρῷ σκεπτικισμῷ φιλοσοφῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἐν τῇ νευρικῇ ἐκείνῃ ὑπεραισθησίᾳ, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς ἐξηντλημένους καὶ ἀπα-

θλήσαντας ὄργανισμούς, αἰσθάνεται, ἐν παρρησιαστικῷ ἥρωισμῷ ψυχορραγοῦντος, αἰσθάνεται αὐξούσας τὰς δυνάμεις του.

Αἰσθάνομαι

λέγει

Τὸ θάρρος ἀφῆνης νὰ ῥιφῶ
Ἐντὸς τοῦ κόσμου, ὅπως ὑποστῶ τῆς γῆς
Τὰς ἀλγηδόνας καὶ τὰς ἡδονὰς ὁμοῦ.
Μετὰ λαϊλάπων νὰ παλαίω εὐθαρσῶς
Καὶ ἀταρβῆς ἐν μέσῳ τῶν τριγμῶν ἐγὼ
Τοῦ ναυαγοῦντος σκάφους μου νὰ ἵσταμαι.

Ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἐξάρσει τοῦ γηραίου σοφοῦ παρουσιάζεται αὐτῷ κατὰ πρότον τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐπικαλεῖται. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, λαμβάνον ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, θάποδῶσθ αὐτῷ τὴν νεότητα καὶ τὸν ἔρωτα καὶ θὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ κόσμου δράσει, τῆς ὁποίας δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ ἀπὸ τῶν θολῶν ὑέλων τοῦ σπουδαστηρίου του. Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ἀναλύσωμεν καὶ παρακολουθῶμεν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνηθῆσαντος Φαῦστου, οὐδὲ νὰ διαγράψωμεν τὰς σκηνὰς τοῦ βίου, αἵτινες ἀνοίγονται πρὸ αὐτοῦ διὰ τῆς ἀριστοτεχνίδος τοῦ ποιητοῦ γραφίδος. Ἄπας ὁ βίος ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς περιπετειαῖς ἀνεליσσεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Φαῦστου, ὅστις, νῦν μὲν παρακολουθεῖ τοῦ εὐθύμου πλήθους τὰς διαχύσεις, νῦν δ' ἐν τῷ κήπῳ ἐκδίδεται εἰς ἐρωτικὰς μετὰ τῆς Μαργαρίτας ἐξομολογήσεις καὶ θωπείας, ἄλλοτε συμφύρεται πρὸς τὴν εὐθυμοῦσαν νεότητα ἐν τῷ ὑπογίῳ τοῦ Auerbach ἢ ἀνέρχεται τὸ Χάρτζ, τὸ πλήρες σκοτεινῶν μυστηρίων ὄρος τῶν μαγισσῶν, ἐν τῇ νυκτὶ τῆς Ἁγίας Βαλπούργης, ἢ φονεύει ἐν μονομαχίᾳ τὸν ἀδελφὸν τῆς ἐρωμένης, ἢ ὑφίσταται τῆς ἐν τῇ φυλακῇ σκηνῆς τὸ μαρτύριον, πρὸ τῆς παραφρονούσης Μαργαρίτας

Τὰς ἀλγηδόνας καὶ τὰς ἡδονὰς ὁμοῦ

ὑφίσταμενος τοῦ βίου, κατὰ τὸν πόθον αὐτοῦ. Οὕτως ὁ διπλοῦς τοῦ Φαῦστου βίος θαυμασιῶς ἀνεליσσεται ἐν τῷ ἀριστοτεχνικῷ ποιήματι τοῦ Γκαίτε, πλήρης βωμαντικοῦ πάθους καὶ κλασικῆς ἁρμονίας. Πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Φαῦστου ἐπεχειρήσαν νὰ παραβάλωσιν οἱ κριτικοὶ, τὸν τοῦ Μαμφρέδου καὶ τὸν τοῦ Δὸν Ζουάν. Καὶ τοὺς τρεῖς ἀπόλεσε ὁ ἔρως τῆς γυναικός. *Ποῖα παράλληλος* ἀναφωνεῖ ὁ μεταφραστὴς τοῦ Γκαίτε Nerval, *μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων τόσῳ διαφόρων χαρακτῆρων*. Καθ' ἡμᾶς μεταξὺ πάντων τῶν ποιητικῶν τύπων τῶν διαφόρων ἔθνων ὁ τοῦ Φαῦστου εἶνε τοσοῦτω μοναδικός, ὅστε πᾶσα σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς ἄλλον ἦθελεν ἀποθῆ παρακεινδυνουμένη. Ὁ Γκαίτε ἐν τῇ παραστάσει καὶ τῶν τριῶν μεγάλων τύπων τοῦ δράματός του, κατόρθωσε νὰ μὴ προσεγγίσῃ πρὸς οὐδένα γνωστὸν τύπον. Οὕτως ἐδημιούργησε τὴν Μαργαρίταν, οὕτω τὸν Μεριστοφελῆ.

Ὁ Σατανᾶς, ὡς ἐκδηλοῦται ἐν τῷ *Φαῦστο* τοῦ Γκαίτε, πρὸς οὐδεμίαν αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς ἐκδηλώσιν ἁμοιάζει. Ὁ δαιμόνιος ποιητῆς οὐ μόνον παρήγαγε τοὺς πρωτοτυποτέρους χαρακτῆρας ἀλλὰ κατεῖχε τὴν τέχνην καὶ ἐπὶ

των γνωστών και εκπνερασμένων ήδη τύπων να επιτιθή την σφραγίδα της ίδιας μεγαλοφυίας. Το πᾶν ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς μεγάλης ἐκείνης διανοίας ὑφίστατο νέαν ζύμωσιν, ἵνα ἐκδηλωθῆ ὑπὸ νέον καὶ διακεκριμένον τύπον. Ὁ Μίλτων λέγει ἡ *Me de Staël* ἐδημιούργησε τὸν Σατανᾶν μείζω ἢ κατ' ἀνθρώπου, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος καὶ ὁ Δάντης ἀπέδωκαν αὐτῷ τοὺς βδελυροὺς χαρακτῆρας τοῦ ζώου, συνδεδασμένους πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ Μεριστοφελῆς τοῦ Γκαίτε εἶνε διάβολος πεπολιτισμένος.— Τῆ ἀληθείᾳ. Ἐν τῷ Μεριστοφελῆ δὲν διακρίνει τις τὸν ἀποστᾶτην τοῦ οὐρανοῦ, τὸν μέγαν ἀντίπαλον τοῦ Θεοῦ, πρὸ τοῦ ὁποίου ἠρρωθεὶ σύμπασα ἡ γῆ. Ἐν τῷ Μεριστοφελῆ δὲν διαβλέπει τις τὸν Διάβολον τοῦ *Guide* (*) τὸν παλαιόντα πρὸς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ. Ἀναμφιβόλως ὁ Μεριστοφελῆς δὲν εἶνε ὁ ἔχων κατοικίαν τοῦ φρικώδους τόπου, οὗς περιγράφει ὁ Μίλτων ἐν τῷ *Ἀπολοσθέντι Παραδείσῳ* (**). Δὲν τὸν φαντάζεται τις τοῦλάχιστον ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου ἢ τοῦ Μίλτωνος, ὅτε πλήρης σπινθηροβόλου πνεύματος καὶ λεπτοῦ *savoir*— *vivre* εἰσέρχεται μετὰ τοῦ Φαύστου εἰς τὸ *Auerbach* καὶ μεταξὺ τῶν ζυθοποτόντων σπουδαστῶν ἀναφρονεῖ:

Μόλις ἐπανακάμπτωμεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν
Τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἄσματος τὴν χώραν τὴν γλυκεῖαν.

Ὁ Μεριστοφελῆς εἶνε ἀληθὲς *bel-ésprit*. Πρὸ αὐτοῦ εἶτι τοῦ αἰωνίου ἀντιπάλου του λαλεῖ ἐπιχαρίτως καὶ ἐλευθέρως, ἐρωτῶμενος περὶ τοῦ δόκτορος Φαύστου. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἐπιτετηδευμένην κομψότητα καὶ εὐγένειαν λανθάνουσι χαρακτῆρες τινες τῆς φοβερᾶς φύσεώς του. Τοῦτο ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὁ Γκαίτε καὶ τὸ κατώρθωσε διὰ θαυμαστικῆς ψυχολογικῆς σκηναίης, φέρων τὴν ἄκραν κακίαν εἰς ἀντιπαράστασιν πρὸς τὴν ἄκραν ἀγνότητα. Τὸν Σατανᾶν, ὃν δὲν ἀνεγνώρισαν οἱ σπουδασταὶ τοῦ *Auerbach* πρὸ τῶν θαυμάτων του, τὸν Σατανᾶν τὸν ὁποῖον δὲν ὑπώπτευσεν ἡ Μάρθα, ἐμάντευσεν ἡ παρθενικὴ καρδιά τῆς Μαργαρίτας καὶ τὸ μέλλον αὐτοῦ θῆμα ἐταράσσετο ἐκ βίγηλων προαισθημάτων πρὸ τοῦ ἀπαισίου συνοδοῦ τοῦ λατρευομένου Φαύστου. Ἄλλ' ἐὰν ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ ἐξωτερικοῦ παραστήματος καλύπτει τὸν Μεριστοφελῆν ὁ Γκαίτε, ἀποκαλύπτει αὐτὸν ἐν τῇ πράξει καὶ τῷ λόγῳ. Οὐδὲν ἔχει ὅσιον, πρὸ οὐδενὸς συγκινεῖται, τὸ πᾶν σκόπτει καὶ ἐμπαίζει ὁ Μεριστοφελῆς. Εἰς τὸν χαρακτῆρα του τοῦτον ὀφείλομεν τὰς δραματικωτέρας σκηναίης καὶ τὰς ὠραιότερας ἀντιθέσεις ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Γκαίτε. Ἐν τινι τῶν συγκινητικωτέρων σκηνῶν τοῦ *Φαύστου*, ἐνθα διαπυθνέεται οὗτος τὴν κάθειρξιν τῆς Μαργαρίτας καὶ μέμφεται μετὰ δακρύων τὸν ἀπαισίου αὐτοῦ προστάτην, ὅτε τῷ λέγει:

Ἐν φ' προδοτὰ οὐ μὲ βίπτεις
Εἰς ἦδονα καὶ τέρψεις ἀνουσίας,

(*) Εἰκὼν τοῦ *Guide*, ἣν θαυμάζει διὰ τὸ ὕψος τῆς παραστάσεως ὁ Ἄγγλος κριτικὸς *Beattie*.

(**) *Milton's: Paradise Lost. Βιβλ. I καὶ II.*

Τὴν συμφορὰν αὐτῆς μοὶ ἀποκρύπτεις
Καὶ τὴν ἀφίνεις ἄνευ βοηθείας
Νὰ ἀποθάνῃ ἡ δαιδαλίχ—

μετὰ σπαρακτικῆς ἀπαθείας καὶ δάκνοντος σκόμματος ἀπαντᾷ ὁ Μεριστοφελῆς:

Δὲν εἶν' ἡ πρώτη οὐδ' ἡ τελευταία.

Τοιοῦτος εἶνε παρὰ τῷ Γκαίτε ὁ Σατανᾶς, ὅστις φέρει μὲν τὸν θεμελιώδη διαβολικὸν χαρακτῆρα καὶ

... Σφοδρὰν αἰσθάνεται χαρὰν

Πρὸς πᾶσαν βλάβην καὶ σφοδρὰν

ἀλλ' ὅστις συγχρόνως παρίσταται ὡς ἀληθὴς ἵπποτης, μόλις διαγιγνωσκόμενος ὑπὸ τοῦ παρθενικοῦ βλέμματος τῆς Μαργαρίτας.

Ἀναζητοῦντες τὸν αἰσθητικὸν λόγον, δι' ὃν ὁ Γκαίτε δὲν περιέβαλε τὸν Σατανᾶν, οὔτε διὰ τῶν φοβερῶν χαρακτῆρων τοῦ Μίλτωνος καὶ τοῦ *Guide*, οὔτε διὰ τοῦ βδελυροῦ τύπου τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἄγγελου, δὲν θὰ εὐρωμεν βεβαίως αὐτὸν εὐχερῶς. Καὶ δύναται τις μὲν νὰ φαντασθῇ ὅτι ἡ ιδέα τοῦ δαίμονος, ὡς ὄντος φρικώδους παραστήματος καὶ ὄψεως εἶχε παρακμάσῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Γκαίτε συνελάμβανε τὸν τύπον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῶν ὑστεροφανῶν ἔργων τοῦ *Hugo* ἤθελεν ἴσως προσενεχθῆ ὡς ἐπιχειρήμα ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου. Ἐν τῇ *Πτώσει τοῦ Σατανᾶ* ἔργῳ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ *Hugo*, ὁ Σατανᾶς, καταπιπτων ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, εἶνε φρικώδης, σπείρων θεινὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Πτύει καὶ γεννᾶται ὁ Βαρραθῆς, λαλεῖ καὶ εἰς τινος λόγου του γεννᾶται ὁ Ἰούδας. Ἡ ἀκριβεστέρη σκέψις θὰ ἦτο ἴσως ἡ ἐξῆς. Ὁ Σατανᾶς καὶ ἐν ταῖς παλαιότεραις τῶν παραδόσεων παρουσιάζεται ὑπὸ διαφόρων τύπων, ἔχων ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἐδέμ διαμονῆς του, τὴν δύναμιν τοῦ μεταμορφοῦσθαι, ἀναλόγως τῶν ἔργων, ἅτινα εἶχε νὰ διαπράξῃ. Ἄν δ' ὁ Γκαίτε ἐμόρφωσεν ὡς ἐμόρφωσε τὸν τύπον αὐτοῦ, τοῦτο ἐπραξε βεβαίως χάριν τῆς δραματικῆς οικονομίας καὶ διότι ἐσκόπει νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸν δρῶντα διαρκῶς καὶ ἀναστρεφόμενον μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν ταῖς μετὰ τοῦ Φαύστου σχέσεσιν. Ἄλλως ἡ δύναμις τοῦ Γκαίτε ἐγκρατεῖ μᾶλλον ἐν τῇ κατὰ βῆθος δράσει, ἢ ἐν τῇ κατ' ἐπιφανείᾳ, ἢ δ' ἐν τῇ δράσει τοῦ ὅλου ἔργου ἐκ τῶν ὑστερῶν διαφανομένη κακουργὸς φυσιογνωμία τοῦ Μεριστοφελῆ, παρουσιάζει μείζον καὶ διαρκέστερον τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον ἢ ὅσον θὰ παρουσιάξῃ ἡ δι' εἰκόνων καὶ παραστάσεων ἀνάδειξις αὐτοῦ.

Ἐὰν ὁ Φαῦστος εἶνε τὸ θῆμα τοῦ Μεριστοφελῆ καὶ τῆς ἰδίας ἐφέσεως, ἡ Μαργαρίτα εἶνε τὸ μοιραῖον θῆμα τοῦ Φαύστου καὶ τῆς ἰδίας ἀγνείας, τὸ παρερχόμενον ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ θυσιαστηρίου ἵνα πληρῶσῃ ἕνα ὄρον τοῦ πρὸς τὸν Μεριστοφελῆ συμβολαίου τοῦ ἀνηθήσαντος σοφοῦ.

Belle comme les Séraphins de Clopstock, (*)

κόρη ἀποπνεύουσα τὸ ἔρωμα τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, μὴ αἰ-

(*) *Diderot.*

σθανθεῖσα εἶτι ἐν αὐτῇ τὰς θυέλλας τῆς καρδίας, γαληνία ἐπιφάνεια λίμνης τῆς ὁποίας τάθαθῃ κύματα οὐδεμία πνοὴ ἐρυτίδωσε, μὴ γνωρίσασα ἄλλα πάθη ἐκτὸς τῆς στοργῆς καὶ τοῦ φίλτρου,

Παιδίον εὐχαρι τῆς χθῆς, τῆς αἴριον παρθένος

κατὰ τὸν ποιητὴν, ὑπὸ τὸ ἀμαρτωλὸν βλέμμα τοῦ Φαύστου ὑπέστη τὴν πρώτην ἐρωτικὴν θύελλαν καὶ τὸ παιδίον διεδέχθη ἡ παρθένος. Ἡ Μαργαρίτα εἶνε εἰς τῶν ἐξοχωτέρων ποιητικῶν τύπων τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ μεγάλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ τῆς Γερμανίας βίου. Τὸ ἰδεώδες τῆς Τευτονίδος γυναικός, τῆς ψυχρᾶς μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀλλὰ διαπύρως καὶ αἰωνίως ἐρώσης, τῆς γυναικός ἦτις μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν αὐτῆς διαπνεῖται ὑπὸ τοῦ περιπαθεστέρου ἔρωτος πρὸς ἐκείνον, ὅστις ὑπῆρξεν αἰτία τῆς ἀπωλείας τῶν προσφιλεστέρων αὐτῇ ὄντων, τὸ ἰδεώδες τῆς γυναικός ἐν Γερμανίᾳ ἐνεσαρκώθη ἐν τῇ Μαργαρίτᾳ. Οὕτως ἡ Βεατρίκη ὑπῆρξεν ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ἐθνικοῦ ἰδεώδους τῶν Ἰταλῶν. Διὰ τῆς ἐξᾴλλου αὐτοῦ φαντασίας ὁ Δάντης, ἐδίωκε, λέγει ὁ *Dumesnil*, τὴν Βεατρίκην αὐτοῦ ἀπὸ οὐρανοῦ εἰς οὐρανόν. Ἡ Βεατρίκη κατεβιβάσθη ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Τέχνης ὡς *Madona*. Ἡ γυνὴ ὑπῆρξε ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς Ἰταλίας βίου τὸ ἰδεώδες τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ποιήσεως. Ἡ σχολὴ τῆς Ρώμης ἐκφράζει ἐν αὐτῇ τὴν ἰδεωδὴν τελειότητα ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἡ Φλωρεντινὴ σχολὴ διατυπεῖ ἐν αὐτῇ τὴν αὐστηρότητα τοῦ πνεύματος, ἡ Λομβαρδικὴ σχολὴ ζωγραφεῖ ἐν αὐτῇ τὴν ἄρρητον διαχυσιν, καὶ ἡ Βενετικὴ τὸν μητρικὸν χαρακτῆρα. Ὁ ἰδεωδὴς οὗτος τύπος ἐμπνεῖ εἶτι οὐ μόνον τὴν Ἰταλικὴν ἀλλὰ καὶ ξένων λαῶν τὴν ποίησιν. Ἐντεῦθεν ἔχομεν τὴν Λαύριαν τοῦ Πετράρχου κατὰ τὴν *XIV* ἑκατονταετηρίδα καὶ τὴν Φιαμμέτταν τοῦ Βοκακκίου. Ἄλλὰ μὴ καὶ ἡ Δυσδαίμονα, ἡ ὠραία Βενετία τοῦ Σαικσπεῖρου δὲν εἶνε Ἰταλικὸς τύπος; Μὴ ἡ Ἰουλιέττα δὲν εἶνε ἐπίσης ἡ περιπαθὲς ἐρωμένη τῆς Βερώνας, ἡ διαδραματίσασα τὸ τραγικὸν αὐτῆς μέρος τῷ 1303 καὶ ἡ ἐμπνεύσασα εἶτι τὸν *Lope de Vega* καὶ ἐπιδράσασα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ τοῦ *Ερωτοκρίτου*, τοῦ περιπαθοῦς Κορνάρου; Καὶ ὅμως ὁ Γκαίτε, ὡς οὔτε ἐν τῷ Φαύστῳ, οὔτε ἐν τῷ Μεριστοφελῆ προσήγγισε πρὸς τινὰ τῶν γνωστῶν τύπων, οὔτε καὶ ἐν τῇ Μαργαρίτᾳ. Καὶ δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι ἡ Μαργαρίτα, ἡ ἀναπτύσσουσα ἐν τῇ δράσει αὐτῆς ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς Ἰταλικῆς *Madona* τῶν διαφόρων σχολῶν, καὶ ὅλην τὴν περιπάθειαν τῶν μεσημβρινῶν ἡρωίδων τοῦ Σαικσπεῖρου, ἐκπροσωπεῖ ὅμως τὸ ἰδεώδες τῆς Γερμανῆς γυναικός καὶ διαπνεῖ εἶτι καὶ σήμερον τὸν κοινωνικὸν καὶ φιλολογικὸν τῆς Γερμανίας βίον, ζῶν καὶ ἀπαράφθορος τύπος, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ Γερμανία μετὰ τῶν παραδόσεων τῆς, τοῦ μελαγχολικοῦ οὐρανοῦ τῆς, καὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς ἰδεωδῶν. Ἡ Μαργαρίτα ἐξεταζομένη ἐν τῇ δραματικῇ αὐτῆς ἀνελιξίᾳ θάπῃται ἐκτεταμένην ἐνδιατριβήν. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ ἄγνωστος ξένος τιτρώσκει τὴν καρδίαν αὐτῆς καὶ

τὰ πρῶτα ἀόριστα τοῦ ἔρωτος συναισθήματα καταλαμβάνουσιν αὐτήν, ἀπὸ τῶν σκηνῶν τῆς ἐν τῷ κήπῳ συναντήσεως πρὸς τὸν Φαῦστον, μέχρι τῆς σκηνῆς τῆς φυλακῆς, ἐνθα τελεῖται ὁ ἐξαγνισμὸς τῆς γυναικός, ἦτις πολὺ ἠγάπησε, ἡ Μαργαρίτα παρουσιάζει τοὺς λαμπροτέρους ποιητικὸς χαρακτῆρας. Ἀφ' ἧς τὸ περίελας τῆς ἀγνείας περιλάμπει τὴν παρθενικὴν αὐτῆς κεφαλὴν, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ ἀκάνθινος τοῦ μαρτυρίου στέφανος καθαιμάσσει τὸ κρινώδες αὐτῆς μέτωπον, ἡ συμπαθὲς τῆς Μαργαρίτας μορφή ἀκτινοβολεῖ τὴν λάμπην τῆς ἀγνείας καὶ τοῦ ἔρωτος.

Τοιοῦτοι οἱ τρεῖς μεγάλοι τύποι, οἱ ὑπὸ τὰς ἐξοχωτέρας συνθήκας συμπλακέντες, ἐν ἀποτελέσει τὸ δαιμόνιον ἀριστούργημα τοῦ Γκαίτε, ἐν φ' ἡ φύσις καὶ ὁ βίος ἀπεικονίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀκριβεστέραν αὐτῶν ὄψιν. Οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς μανίας τοῦ μυστηρίου ἐζήτησαν κατακόρας τὴν ἀλληγορίαν καὶ ἐν τῷ Φαύστῳ, ἠμοιάζοντες πρὸς τοὺς θεολόγους, οἴτινες, κατὰ τὸν Βολταῖρον, ἐπιζητοῦσι τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸ θεόπνευστον εἰς πᾶν ὅτι ἀπὸ τῶν Ἑβραίων ποιητῶν ἀπέρρευσε. Βεβαίως ἐν ἔργοις, ὡς ὁ Φαῦστος, ἐν οἷς ἐν μικρῷ περιλαμβάνεται σύμπας ὁ τῆς δημιουργίας κύκλος, φύσις ἐνεχεται ἡ ἀλληγορία, ἀλλ' ἡ ἀλληγορία ἢ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ἐκπηγάζουσα καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καθ' ὀρισμένον τι σχέδιον τελεσιουργημένη. Ὁ Γκαίτε ὑπῆρξεν ὁ πιστότερος ζωγράφος τῆς φύσεως, δι' οὗς λόγους ἐξεθέμεθα ἀνωτέρω, ἡ δὲ σκοτεινὴ ἀλληγορία ἦκιστα ἀρμόζει εἰς τὴν διαυγὴ διάνοιαν τοῦ ποιητοῦ, ὅστις φῶς, φῶς ἐζήτει καὶ κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου αὐτοῦ στιγμᾶς, καὶ ὅστις, ὅτε ἀπὸ βαρείας ἀνέρρωσε νόσου, ηὐχαρίσται τὸν Θεόν, ὅτι τὸν κατέλιπεν, ἵνα θαυμάζῃ εἶτι τὸ φῶς τοῦ Ἡλίου του.

(Ἐπεται τὸ τέλος).

ΠΕΤΡΟΣ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΔΗΣ

Ἡ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΚΙΝΕΖΟΙΣ

Θὰ ἐκπληθῶσιν ἴσως οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν, μανθάνοντες ὅτι ἡ γυμναστικὴ, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν λατρικὴ τις γυμναστικὴ, ἐθεραπεύετο παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, πρὶν ἢ αὐτὴ γνωσθῆ εἰσέτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων.

Πρὸ 2 χιλ. ἐτῶν περίπου π. Χ. ὁ θεμελιωτὴς τῆς δυναστείας τῶν *Chang*, διέταξε νὰ χαραχθῆ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῶν θερμῶν του τὸ ἐξῆς ἄξιωμα: «*Ἀνακαινίσθητι καθ' ἐκάστην τελείως, ἐπαράλαβε τοῦτο ἐκ νέου, ἀκόμη ἐκ νέου, καὶ πάντοτε ἐκ νέου*».

Τὸ ἐπιβληθὲν τοῦτο καθῆκον ἐκάστω, ὅπως ἐργάζεται ἀδιακόπως πρὸς τελειοποίησίν του, προφανῶς εἶναι ἡ μόνη συνθήκη τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀνθρώπινου γένους εἰς τὴν ἐμφυτον αὐτοῦ τελειότητα. Ὁ Κινεζικὸς λαὸς διέσωσεν, ἐν

πολλοῖς, καὶ τὴν παράδοσιν ταύτην, ἣτις, ἀναμφιδόλως, συν-ετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς αὐτοκρατορίας.

Αἱ κανονικαὶ καὶ ἔρρυθμοι κινήσεις, ἦσαν ἑκπαλαι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Κινέζοις πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ψυχικοῦ σθένους καὶ τῆς δεξιότητος, καὶ καταπολέμησιν νοσημάτων τινῶν. Ἐν τινι ἐξ ἐξήκοντα καὶ τεσσάρων τόμων Ἐγκυκλοπαιδείας δημοσιευθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ὑπὸ τὸν τίτλον «Σάν-Τσαί-Τουκεί», εὐρίσκεται συλλογὴ ξυλογραφημάτων παριστάντων εἰκόνας ἀνατομικὰς καὶ γυμναστικὰς ἀσκήσεις μετὰ ἐξηγητικοῦ κειμένου. Δικαιούμεθα λοιπὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ Οὐράνιον Κράτος κέκτηται ἐπίσης συγγραφῶν τινῶν τῆς ἱατρικῆς γυμναστικῆς.

Μεταξὺ τῶν κινήσεων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν μέθοδον ταύτην, περιλαμβάνεται ὁ μαλαγμός, αἱ ἐντριβαί, ἡ πίεσις, ἡ πλήξις, ὁ παλμός, καὶ πλείστα ἄλλα παθητικαὶ κινήσεις, ὧν ἡ ἐφαρμογὴ, μετ' εὐστοχίας γινομένη, ἐπιφέρει οὐσιώδη ὑγιεινὰ καὶ ἱαματικὰ ἀποτελέσματα. Ἄλλως τε ἐν Κίνα αἱ διάφοροι αὗται κινήσεις εἰσὶν ἐν χρήσει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Χρῶνται δὲ τούτων, ἵνα λύσωσι τὴν ἀκαμψίαν τῶν μυῶν, τὰς σπασμωδικὰς συστολάς, τὰς ρευματαλγίας μετὰ τὴν πώρωσιν τῶν καταγμάτων, καὶ εἰς πλείστας ἄλλας περιπτώσεις πληθώρας αἵματος. Αἱ μέθοδοι ὅμως αὗται παρήκμασαν τὴν σήμερον μετὰ τῶν ἔξεων τοῦ λαοῦ, καὶ διετηρήθησαν μόνον ὑπὸ τῶν κουρέων, ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων διατρεχόντων τὰς ὁδοὺς, καὶ ἀναγγελλόντων τοῖς διαβάταις τὴν παρουσίαν των διὰ τῆς πλήξεως ὀργάνου τινος. Οἱ πλείστοι περιηγηταὶ ποιοῦνται μνεῖαν περὶ τῆς μεθόδου ταύτης καὶ τῶν σωτηριωδῶν αὐτῆς ἀποτελεσμάτων.

Ὁ P. Amyot διηγεῖται ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γραφεῖσῃ «Ἱστορίᾳ τῆς Κινεζικῆς Αὐτοκρατορίας», ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γιό-Κάγκ-Χί, ποικίλα νοσήματα ἐρήμουν τὴν χώραν, ὡς ἐκ τῆς ὑετώδους καὶ νοσώδους ἀτμοσφαιρας. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξεν, ὅπως πάντες οἱ πάσχοντες ὑποβληθῶσιν εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Συνήθριζον τούτους πρῶταν καὶ ἐσπέραν εἰς τὰς δημοσίους πλατείας ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν διεύθυνσιν ἐιδικῶν προσώπων περιβεβλημένων ἀπόλυτον ἐξουσίαν, καὶ τοὺς ἠνάγκαζον νὰ κινῶνται, νὰ ὀρχῶνται, νὰ πρέχωσι, νὰ πηδῶσι, μέχρις ὅτου περιέπιπτον εἰς ἐπίδρωσιν, ἢ ἐνόμιζον ἀναγκαίαν, ὅπως ἐπενεργήσῃ κατὰ τῆς νόσου.

Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἀνεργῶν οἱ ἐξησθενηκότες, καὶ ἐνισχύοντο οἱ σμικρὸν τὴν ὑγίαν προσβληθέντες. Ὁ P. Amyot διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔδρουσε τοὺς ὑγιεινοὺς χορούς, τοὺς γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα «μεγάλαι βάσανοι» (grands tourments).

Τέλος ἡ τῶν Κινέζων γυμναστικὴ ἐθεωρήθη «ὡς ἀληθῆς ὀρθοκευτικὴ ἀσκήσις, ἣτις, ἴσως τὰ σωματικὰ νοσήματα, ὑπολβεῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς δουλείας τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων, καὶ δύναται, συμπληροῦσα ἐπὶ τῆς γῆς τὰ καθήκοντά της, νὰ ὑψωθῇ ἐλευθέρως πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἀιδιότητά τῆς πνευματικῆς φύσεως».

Οἱ ἀνατολικοὶ λοιπὸν λαοὶ ἐνησχολήθησαν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εἰς τὴν γυμναστικὴν, ὡς ἐκ τῶν ὑγιεινῶν καὶ ἱαματικῶν αὐτῆς ἀποτελεσμάτων.

Ἡ πρὸς τὰς ἀσκήσεις ἐφεσις μετέβη ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Κρήτην, ἐνθα ἐφηρμόσθη ὑπὸ ἔποψιν στρατιωτικὴν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σπάρτην, ὅπου διέσωσε τὸν χαρακτῆρά της. Ἐν Ἀθήναις δ' ἰδίᾳ ἐξετιμήθη πολὺ περισσώτερον, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς σωματικῆς καλλονῆς ἐπίδρασιν, τῆς συνηνωμένης μετὰ τῆς εὐκαμψίας, τῆς κουφότητος καὶ τοῦ ψυχικοῦ σθένους.

EUGÈNE PAZ

ΠΟΙΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΟΣ Β. Ζ. ***

Μάτην ἐν ἄσμά μου ζητεῖς· δὲν ψάλλει ἡ καρδία,
Ὅταν παρέλθῃ τῆς ζωῆς ἡ πρώτη γοητεία.
Ἄν μὲλπ' ἡ ἀηδὼν φαιδρὰ τοῦ ἔαρος τὰ κάλλη.
Πλὴν διακόπτει τ' ἄσμά της ἐν τῇ ἀνεμοζάλλῃ.
Καὶ σὺ ἂν φέρῃς τῆς ζωῆς τὸ ἔαρ εἰς τὰ στήθη,
Ὅμως χειμῶν περὶ ἐμὲ ἀγρίως διεχύθη.

Ἄθῶα, ὡς τὸ ἄρωμα τῶν ῥόδων, ἡ ψυχὴ σου,
Ὡς ὑπνοβάτης ἄγγελος ἀγνώστου παραδείσου.
Ἐνθους τρυφῆ εἰς τῆς ζωῆς τὰς πρώτας συγκινήσεις
Οὐδὲ μαντεύει, ἀγνοεῖ τὰς θλίψεις, τὰς παθήσεις.
Εἶνε τοιαύτη, κόρη μου, ἡ πρώτη ἡλικία.
Εἰς τῆς ζωῆς τὴν χαραυγὴν χρυσῇ ὑπνοβασίᾳ.

ὦ! μέχρι κόρου τὴν ζωὴν μὴ, φίλη μου, ἐγγίσῃς
Κ' εἰς τὴν πραγματικότητα μὴ ἔτι ἐξυπνήσῃς.
Θὰ ἀποπτή τὸ ὄνειρον, θὰ σβύσῃ ἡ μαγεία
Καὶ πτώσις ἡ ἐξέγερσις θὰ εἶνε καὶ πικρία.
Μὴ ἐρευνήσῃς τὸ πικρὸν μυστήριον τοῦ θίου.
Εἶνε ὁ ἀκαυθόβλητος σταυρὸς τοῦ μαρτυρίου.

ὦ! εἴθε ἔαρ διαρκὲς νὰ ἔαλλῃ ἡ ζωὴ σου
Χαρὰ νὰ τὸ δροσοβολῇ, ἐλπίς νὰ τὸ μυρόνη,
Νὰ ἀγρυπνῇ ἡ Πρόνοια ἄσειπτε ἐγγύς σου
Τὸν πόνον σου μὲ ἄρωμα γλυκὺ νὰ βαλσαμόνη.
Καὶ ἂν ποτε εἰς δάκρυα λουσοῦ, τὰ βλέμματά σου,
Νὰ εἶν' ἐκχειλίσῃς χαρὰς τ' ἀλῶα δάκρυά σου.
Ἄθῆναι, Φεβρουάριος 1886

ΚΩΝΣΤ. Φ. ΣΚΟΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΗΝ

Ἄν πρὸς στιγμὴν Σελήνη μου, τὸ νέφος σὲ σκεπάζει.
Ἡ ὄψις σου θ' ἀναφανῇ καὶ πάλιν λαμπροτέρα.
Ἄλλ' ἡ καρδία μου ἐνῶ νυχθημερὸν στενάζει,
Ἄντὶ χαρᾶς τὴν ἀπειλεῖ ὀδύνη πικροτέρα.

Ἄλλοίμουον... διὰ παντὸς μοὶ ἤμαρτὸ νὰ κλαίω,
Καὶ ἐν σκοτίᾳ φοβερῇ τὸν βίον νὰ διελλῶ.
Μόνος ὡς Βύας, νὰ θρηνῶ, ὡς Τάταλος νὰ κλαίω,
Ὡς οὐ εἰς μνημα παγερὸν εἰς βράχῃ νὰ κατέλω.

(Ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Φρεαττίας 27 Μαρτίου 1887)